<u>અસ્વીકરણ:</u> સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

[૨૦૨૩] ૧૩–એસસીઆર–૧ : ૨૦૨૩–આઇએનએસસી–૮૧૭

<u>કેસની વિગતો</u>

સીબીઆઇ

વિરુદ્ધ

આર. આર. કિશોર

(ફોજદારી અપીલ નં.૩૭૭/૨૦૦૭)

સપ્ટેમ્બર ૧૧,૨૦૨૩

[ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સંજય કિશન કૌલ, સંજીવ ખન્ના, અભય એસ. ઓકા,

વિક્રમ નાથ અને જે. કે. મહેશ્વરી]

<u>હેડનોટ્સ</u>

વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ:

ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં,દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ (ડીએસપીઇ એક્ટ) ની કલમ ૬એ (૧) માં

ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ વરિષ્ઠ સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા કથિત રીતે કરવામાં આવેલા કોઈપણ ગુનાની તપાસ અથવા તપાસ કરવા માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરીની જરૂર હતી; અદાલતના ચુકાદાની પૂર્વલક્ષી કામગીરી દ્વારા આવી પ્રતિરક્ષાના અભાવે અાવા અધિકારીઓને એક પ્રકારની મુક્તિ પૂરી પાડી હતી તે વર્તમાન કેસમાં નિર્ણય માટે ઊભો થયેલો વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન હતો.

પ્રશ્ન એ હતો કે શું સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટની બંધારણીય ખંડપીઠે કરેલી ઘોષણા બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં પાછલી અસરથી લાગુ કરી શકાય છે. ડિરેક્ટર, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય, કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ગેરબંધારણીય હોવાથી, નીચેના ત્રણ આનુષંગિક પ્રશ્નો પણ વિચારણા માટે ઊભા થયા હતા, શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ પ્રક્રિયાનો ભાગ હતી અથવા તેણે દોષિત ઠરાવવામાં કે સજા રજૂ કરી હતી; શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાના સંદર્ભમાં બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ની કોઈ અસર અથવા સુસંગતતા હતી અને શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ને ગેરબંધારણીય અને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવાની પૂર્વલક્ષી અસર હશે અથવા તેની ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાની તારીખથી સંભવિત રીતે લાગુ થશે.

દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ (ડીએસપીઈ એક્ટ)–કલમ–૬એ–પ્રકૃતિની–પ્રક્રિયાનો એક ભાગ અથવા દોષિત ઠરાવવામાં આવે અથવા સજા આપવામાં આવે.

ઠરાવેલઃ ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ કોઈપણ ગુના માટે કોઈ દોષિત ઠેરવતા નથી જે ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એમાં ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ અપરાધની તપાસ અથવા તપાસ કરવાના સંદર્ભમાં ગણવામાં આવ્યું છે તે માત્ર એક પ્રક્રિયાગત રક્ષણ છે –ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ પણ કોઈ સજા નિર્ધારિત કરતી નથી કે તે કોઈ ગુના માટે હાલની સજામાં ફેરફાર કરતી નથી અથવા કોઈ દોષિત ઠેરવતા નથી– ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ માત્ર વરિષ્ઠ સરકારી કર્મચારીઓને રક્ષણના રૂપમાં પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે–તે કોઈ નવો અપરાધ રજૂ કરતી નથી કે તેમાં વધારો કરતી નથી. સજા અથવા સજા.[પરિચ્છેદ ૨૩ અને ૨૪]

ભારતનું બંધારણ–કલમ–૨૦–દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ની કલમ–૬એના સંદર્ભમાં લાગુ પડે છે.

ઠરાવેલઃ બંધારણના અનુચ્છેદ–૨૦ (૧) ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એની માન્યતા અથવા અમાન્યતાને લાગુ પડતી નથી. [પરિચ્છેદ ૩૬]

દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬–કલમ–૬એ–

કલમ–૬એને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવી–શું તેની પૂર્વલક્ષી અસર હશે અથવા તેને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાની તારીખથી સંભવિત રીતે લાગુ થશે–ભારતનું બંધારણ–કલમ–૧૩ (૨) અને ભાગ–૩.

ઠરાવેલઃ એકવાર કોઈ કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે, જે બંધારણના ભાગ–૩નું ઉલ્લંઘન કરે છે, તો તેને બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) અને અધિકૃત ઘોષણાઓ દ્વારા તેના અર્થઘટનને ધ્યાનમાં રાખીને શરૂઆતથી જ રદબાતલ, હજી જન્મેલ, અમલપાત્ર અને બિનકાર્યક્ષમ ગણવામાં આવશે– આમ, સુબ્રમણ્યમ સ્વામીના કિસ્સામાં બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઘોષણા પૂર્વલક્ષી કામગીરી ધરાવશે–ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ તેના દાખલ થવાની તારીખ એટલે કે ૧૧.૦૯.૨૦૦૩ થી અમલમાં નથી.[પેરા ૪૩]

ભારતનું બંધારણ–અનુચ્છેદ–૨૦ (૧)–પૂર્વલક્ષી પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદાથી રક્ષણ–સમજાવાયેલ.

ઠરાવેલઃ બંધારણના અનુચ્છેદ–૨૦ની પેટા–કલમ (૧) માં બે ભાગોનો સમાવેશ થાય છે–પ્રથમ ભાગ એવા કોઈપણ કાયદાને પ્રતિબંધિત કરે છે જે પૂર્વલક્ષી અસર સાથે કાયદાના ઉલ્લંઘન માટે ન્યાયિક સજા સૂચવે છે.બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) નાગરિક જવાબદારીને લાગુ પડતી નથી, કારણ કે તે ફોજદારી ગુનાની સજાથી અલગ છે–વધુમાં, જે પ્રતિબંધિત છે તે પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ કોઈ પણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવું અથવા સજા છે, જોકે

ટ્રાયલ પોતે પ્રતિબંધિત નથી–જ્યારે કોઈ ગુનો આચરવામાં આવે ત્યારે તેનાથી અલગ પ્રક્રિયા હેઠળ ટ્રાયલ, અથવા જ્યારે ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો તેનાથી અલગ અદાલત દ્વારા બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ના ઉલ્લંઘનને કારણે ગેરબંધારણીય નથી–જો પ્રક્રિયા અથવા ટ્રાયલ ભેદભાવને કારણે પડકારજનક હોય તો તે અલગ હોઈ શકે છે. બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળ અથવા અન્ય કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન–બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળનો અધિકાર ખૂબ જ મૂલ્યવાન અધિકાર છે, જેને અદાલતો દ્વારા સુરક્ષિત અને સુરક્ષિત રાખવો જોઈએ કારણ કે તે બંધારણીય આદેશ છે.[પરિચ્છેદ ૨૭ અને ૨૮]

ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ–૧૩ – શબ્દ "રદબાતલ" – અર્થઘટન અને અર્થ – શબ્દો અને વાક્યો.

ઠરાવેલઃ અનુચ્છેદ–૧૩ (૧) હેઠળ બંધારણના પ્રારંભ પહેલા અસ્તિત્વમાં રહેલા તમામ કાયદાઓ, જ્યાં સુધી તે ભાગ–૩ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય, ત્યાં સુધી તે અસંગતતાની હદ સુધી રદબાતલ ગણાશે–વધુમાં, કલમ ૧૩ (૨) અનુસાર, રાજ્યને ભાગ–૩ દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોને છીનવી લેતો અથવા ઘટાડતો કોઈ પણ કાયદો બનાવવા પર પ્રતિબંધ છે અને વધુમાં આ ખંડના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલો કોઈ પણ કાયદો ઉલ્લંઘનની હદ સુધી રદબાતલ ગણાશે–કલમ ૧૩ (૨) કોઈપણ કાયદો

બનાવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે જેથી તે બંધારણના પ્રારંભ પછી બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ સાથે સંબંધિત હોય, જેમ કે હાથમાં કેસ છે – વર્તમાન કેસ, કારણ કે એવું માનવામાં આવ્યું છે કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ બંધારણના ભાગ III ની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેથી તે રદબાતલ ગણાશે– ૧૯૫૧થી તાજેતરમાં સુધી સુપ્રીમ કોર્ટના સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓમાં 'રદબાતલ' શબ્દનો અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે અને તેને 'નોન એસ્ટ', 'રદબાતલ અબ ઇનિશિયો', 'હજી જન્મ' અને 'અમલ ન કરી શકાય તેવું' જેવા વિવિધ નામો આપવામાં આવ્યા છે.[પરિચ્છેદ ૪૧]

ચુકાદાઓ અને અન્ય સંદર્ભોની યાદી

સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય, (૨૦૧૪)૮–એસસીસી–૬૮૨ : [૨૦૧૪]૬–એસસીઆર–૮૭૩ – સ્પષ્ટતા.

કેશવન માધવ મેનન વિરુદ્ધ બોમ્બે રાજ્ય [૧૯૫૧] એસસીઆર ૨૨૮; બેહરામ ખુર્શીદ પેસિકાકા વિરુદ્ધ બોમ્બે રાજ્ય [૧૯૫૫] ૧ એસસીઆર ૬૧૩; રાવ શિવ બહાદુર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [૧૯૫૩] એસસીઆર ૧૧૮૮; મણિપુર રાજ્ય અને અન્ય વિરુદ્ધ સૂરજકુમાર ઓકરામ અને અન્ય ૨૦૨૨ એસસીસી ઓનલાઇન એસસી ૧૩૦; મહેન્દ્ર લાલ જૈની વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૧૦૧૯:[૧૯૬૩] ૧

પૂરક.એસસીઆર ૯૧૨; દીપ ચંદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૫૯] ૨ એસસીઆર સપ્લ.૮ અને એમ. પી. વી. સુંદરરામિયર એન્ડ કંપની વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૫૮] એસસીઆર ૧૪૨૨–પર આધાર રાખ્યો હતો.

સજ્જન સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [૧૯૬૪] ૪ એસસીઆર ૬૩૦; ભારત સંઘ વિરુદ્ધ સુકુમાર પાઇન [૧૯૬૬] ૨ એસસીઆર ૩૪; મ્યુનિસિપલ કમિટી, અમૃતસર અને અન્યો વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્યો (૧૯૬૯) ૧ એસસીસી ૪૭૫:[૧૯૬૯] ૩ એસસીઆર ૪૪૭; આઇ. સી. ગોલકનાથ અને અન્યો વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ન. [૧૯૬૭] ૨ એસસીઆર ૭૬૨; મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ઇસીઆઇએલ, હૈદરાબાદ અને અન્યો વિરુદ્ધ બી. કરુણાકર અને અન્યો (૧૯૯૩) ૪ એસસીસી ૭૨૭:[૧૯૯૩] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૫૭૬; એમ. એ. મૂર્તિ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્યો (૨૦૦૩) ૭ એસસીસી ૫૧૭: [૨૦૦૩] ૩ પૂરક. એસસીઆર ૩૨૭; ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એપી વિરુદ્ધ સી. એચ. પ્રભાકર અને અન્યો (૨૦૦૪) ૫ એસસીસી ૫૫૧:[૨૦૦૪] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૭૫૯; હરદિપ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૪) ૩ એસસીસી ૯૨:[૨૦૧૪] ૨ એસસીઆર ૧; એચ. એન. રિશબુદ અને ઇંદર સિંહ વિરુદ્ધ દિલ્હી રાજ્ય [૧૯૫૫] ૧ એસસીઆર ૧૧૫૦; ફર્ટિકો માર્કેટિંગ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્યો વિરુદ્ધ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ

ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય (૨૦૨૧) ૨ એસસીસી ૫૨૫:[૨૦૨૦] ૧૨ એસસીઆર ૯૫૬; રઙ્ગીરામ અને અન્યો વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૩) ૧૨ એસસીસી ૩૧૬:[૨૦૧૩] ૨ એસસીઆર ૧૦૦૩; કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ કુપ્પુસ્વામી ગોવેન્દર અને અન્ય એ. આઈ. આર. ૧૯૮૭ એસ. સી. ૧૩૫૪: [૧૯૮૭] ૨ એસસીઆર ૨૯૫; એ. સી. શર્મા વિરુદ્ધ દિલ્હી વહીવટીતંત્ર (૧૯૭૩) ૧ એસસીસી ૭૨૬:[૧૯૭૩] ૩ એસસીઆર ૪૭૭; અશોક કુમાર ગુપ્તા અને અન્ય વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૭) ૫ એસ. સી. સી. ૨૦૧:[૧૯૯૭] ૩ એસસીઆર ૨૬૯; સહાયક આબકારી કમિશનર, કોટ્ટાયમ અને અન્યો વિરુદ્ધ એસ્થપ્પન ચેરિયન અને અન્ય ૨૦૨૧ (૧૦) સ્કેલ ૩૦૮; પ્રભુ દયાલ દેવરાહ વિરુદ્ધ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ (૧૯૯૪) ૧ એસ. સી. સી. ૧૦૩; મોહન લાલ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૮) ૧૭ એસ. સી. સી. ૬૨૭: [૨૦૧૮] ૯ એસસીઆર ૧૦૦૬; વરિંદર કુમાર વિરુદ્ધ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૨૦) ૩ એસસીસી ૩૨૧:[૨૦૧૯] ૨ એસસીઆર ૭૦૭; રાવ શિવ બહાદુર સિંહ વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૫૩) ૨ એસસીસી ૧૧૧: [૧૯૫૪] એસસીઆર ૧૦૯૮; ટી. બરાઇ વિરુદ્ધ હેનરી આહ હો, (૧૯૮૩) ૧ એસ. સી. સી. ૧૭૭:[૧૯૮૩] ૧ એસસીઆર ૯૦૫; પ્રતાપ સિંહ વિરુદ્ધ ઝારખંડ રાજ્ય (૨૦૦૫) ૩ એસસીસી ૫૫૧:[૨૦૦૫] ૧ એસસીઆર ૧૦૧૯; બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ એફ. એન. બલસારા [૧૯૫૧] ૧ એસસીઆર ૬૮૨; વિનીત નારાયણ અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય (૧૯૯૮) ૧

એસસીસી ૨૨૬:[૧૯૯૭] ૬ પૂરક.એસસીઆર ૫૯૫; પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એસ. કે. ઘોષ [૧૯૬૩] ૨ એસસીઆર ૧૧૧; રતન લાલ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [૧૯૬૪] ૭ એસસીઆર ૬૭૬; જી. પી. નય્યર વિરુદ્ધ રાજ્ય (દિલ્હી વહીવટીતંત્ર) (૧૯૭૯) ૨ એસ. સી. સી. ૫૯૩:[૧૯૭૯] ૨ એસસીઆર ૮૧૬; ૫ સોની દેવરાજભાઈ બાબુભાઈ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્યો (૧૯૯૧) ૪ એસસીસી ૨૯૮:[૧૯૯૧] ૩ એસસીઆર ૮૧૨; અને સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ અજય અગ્રવાલ (૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૭૬૫:[૨૦૧૦] ૩ એસસીઆર ૭૦ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

હોપ્ટ વિરુદ્ધ પીપલ્સ ઓફ ધ ટેરિટરી ઓફ ઉટાહ ૧૧૦ યુએસ ૫૭૪ (૧૮૮૪); ડંકન વિરુદ્ધ સ્ટેટ ૧૫૨ યુએસ ૩૭૭ (૧૮૯૪); ગિબ્સન વિરુદ્ધ મિસિસિપી ૧૬૨ યુએસ ૫૬૫ (૧૮૯૬); થોમ્પસન વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મિસૌરી ૧૭૧ યુએસ ૩૮૦ (૧૮૯૮); જહોન માલલેટ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નોર્થ કેરોલિના ૧૮૧ યુએસ ૫૮૯ (૧૯૦૧); જહોન રૂની વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નોર્થ ડાકોટા ૧૯૬ યુએસ ૩૧૯ (૧૯૦૫); બીઝેલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઓહિયો ચેટફિલ્ડ ૨૬૯ યુએસ ૧૬૭ (૧૯૨૫); ડોબર્ટ વિરુદ્ધ ફ્લોરિડા ૪૩૨ યુએસ ૨૮૨ (૧૯૭૭); સ્મિથ એટ અલ વિરુદ્ધ ડો એટ અલ ૫૩૮ યુએસ ૮૪ (૨૦૦૩); કૈસર એલ્યુમિનિયમ એન્ડ કેમિકલ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ બોન્જોર્નો ૪૯૪ યુએસ ૮૨૭

(૧૯૯૦); ફિલિપ્સ વિરુદ્ધ આયર (૧૮૭૦) એલઆર ૬ ક્યૂબી ૧ અને કાલ્ડર વિરુદ્ધ બુલ ૧ એલ એડ ૬૪૮:૩ યુ. એસ. (૩ ડેલ) ૩૮૬ (૧૭૯૮)–નો ઉલ્લેખ.

<u>વાદગ્રસ્ત આદેશ અને ઉપસ્થિતીઓ સહિતની અન્ય કેસ વિગતો</u>

ફોજદારી અપીલીય હૂકૂમતઃ

ફોજદારી અપીલ નં.૩૭૭/૨૦૦૭

સીઆરએલઆર નં.૩૬૬/૨૦૦૬માં નવી દિલ્હી ખાતેની દિલ્હી હાઈકોર્ટના તા.૦૫/૧૦/૨૦૦૬ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

ફોજદારી અપીલ નં.૨૭૬૩/૨૦૨૩

ઉપસ્થિતીઃ

તુષાર મહેતા, એસજી, એસ.વી. રાજુ, એએસજી, અરવિંદ દાતાર, અમિત દેસાઈ, અરુણાભ ચૌધરી, સિનિયર એડવો., અંકુર તલવાર, રજત નાયર, આશુતોષ ઘાડે, સુશ્રી સૈરિકા એસ. રાજુ, અન્નમ વેંકટેશ, કનુ અગ્રવાલ, શ્રીયશ યુ. લલિત, નકુલ ચેંગપ્પા કે. કે., શાંતનુ શર્મા, માધવ સિંહલ, પ્રત્યુષ શ્રીવાસ્તવ, ભુવન કપૂર, એ. કે. શર્મા, અંકુર ચાવલા, ભાનુ સૂદ, આમિર ખાન, શિવમ ટંડન, રાહુલ ઉન્ની કૃષ્ણન, પ્રણવ ડિશ, આરુષ મટલોટિયા, સર્વેશ સિંહ

બઘેલ, સુશ્રી કલ્યાણી લાલ, જયંત મોહન, મોહિત ગુપ્તા, કરણ કુમાર ગોગ અક્ષય સાહની, સુશ્રી પલ્લવી લંગર, સુશ્રી પ્રેરણા મહાજન, આશિષ ઝા, હિમાંશુ ત્યાગી, આશુતોષ કુમાર શર્મા, સુશ્રી હર્ષ લતા, રાહુલ પ્રતાપ, હાજર પક્ષકારો તરફે વકીલો.

ડૉ. આર. આર. કિશોર, સામાવાળા વ્યક્તિગત રીતે.

<u>સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો/આદેશ</u>

<u>ચુકાદો</u>

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વિક્રમ નાથ.

<u>સીઆરએલ અપીલ નં.૩૭૭/૨૦૦૭</u>

૧. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર, સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય [(૨૦૧૪) ૮ એસ. સી. સી. ૬૮૨] ના કેસમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ [ટૂંકમાં, 'ડીએસપીઈ અધિનિયમ']ની કલમ ૬એ ગેરબંધારણીય હોવાથી બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં ભૂતકાળમાં લાગુ કરી શકાય છે કે કેમ તે અંગે વિચારણા કરવા માટે આ બંધારણીય ખંડપીઠે રચના કરવામાં આવી છે.

૨. આ કેસના હેતુઓ માટે સંબંધિત જરૂરી હકીકતો અહીં નીચે દર્શાવેલ છેઃ

૨.૧ અપીલકર્તા–સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન [ટૂંકમાં, "સીબીઆઈ"] એ ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ [ટૂંકમાં, "પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮"] હેઠળના ગુનાઓ માટે ૦૨.૦૦ વાગ્યે ૧૬/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધ્યા પછી તે જ દિવસે સાંજે એક છટકું ગોઠવેલ જેમાં પ્રતિવાદીએ પ્રિ–નેટલ ડાયગ્નોસ્ટિક ટેકનિક્સ (રેગ્યુલેશન એન્ડ પ્રિવેન્શન ઓફ મિસ્યુઝ) અધિનિયમ, ૧૯૯૪ ના ઉલ્લંઘનમાં ગર્ભની જાતિ નક્કી કરવા માટે પ્રિ–નેટલ પરીક્ષણ કરતા રેડિયોલોજિસ્ટ માટે વસ્તુઓને યોગ્ય બનાવવા માટે લાંચ સ્વીકારી હોવાનું કહેવાય છે.પ્રતિવાદીએ ડિસ્ચાર્જ માટે અરજી કરી હતી, અન્ય બાબતોની સાથે, આ આધાર પર કે તપાસ/તપાસનો એક ભાગ જે જાળ હતી તે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારની અગાઉની મંજૂરી વિના નાખવામાં આવી હતી.

૨.૨. વિશેષ ન્યાયાધીશ, સીબીઆઈએ ૩૦.૦૪.૨૦૦૬ ના આદેશ દ્વારા ડિસ્ચાર્જ માટેની અરજીને નકારી કાઢી હતી, જે હાઈકોર્ટ સમક્ષ પુનરાવર્તનમાં હાથ ધરવામાં આવી હતી અને ક્રિમિનલ રિવિઝન પિટિશન નં.૩૬૬/૨૦૦૬ તરીકે નોંધવામાં આવી હતી.હાઈકોર્ટના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ૦૫.૧૦.૨૦૦૬ ના ચુકાદા દ્વારા વિચારણા માટે ત્રણ પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા હતા, એટલે કેઃ

૧. ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એની પૃષ્ઠભૂમિ શું છે?

૨. શું સીબીઆઈએ કલમ ૬એ (૧) નું ઉલ્લંઘન કર્યું?

૩. જો હા, તો શું તેનો અર્થ એ છે કે ગેરકાયદેસર તપાસને પરિણામે સમગ્ર સુનાવણી દૂષિત થઈ ગઈ છે?

તેણે પ્રતિવાદીની તરફેણમાં પ્રશ્ન નંબર ૨ નો જવાબ આપ્યો અને પ્રશ્ન નંબર ૩ ના સંદર્ભમાં સક્ષમ અધિકારી માટે નિર્ણય લેવા અને ફરીથી તપાસ સાથે આગળ વધવા અને મંજૂરી ન આપવામાં આવે તો વિશેષ ન્યાયાધીશ, સીબીઆઈને કેસ બંધ કરવા માટે સૂચિત કરવા માટે તેને ખુલ્લું રાખ્યું.આદેશનો કાર્યકારી ભાગ ચુકાદાના ફકરા ૨૯ માં છે જે અહીં નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૨૯. તે અનુસરે છે કે જો, સુનાવણીના પ્રારંભિક તબક્કે, તપાસની ગેરકાયદેસરતા અદાલતના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવે અને તેમ છતાં ટ્રાયલ કોર્ટ સુનાવણી ચાલુ રાખે, તો આવી કાર્યવાહી ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા તેના પુનરાવર્તિત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને રદ કરવામાં આવશે.આ કિસ્સામાં, ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, તે સ્પષ્ટ છે કે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૬એ(૧) ની જોગવાઈઓ ફરજિયાત છે અને માત્ર ડિરેક્ટરી નથી.આવી જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ, તેથી, સ્પષ્ટપણે

ગેરકાયદેસર છે, જે વૈધાનિક જરૂરિયાતનું ઉલ્લંઘન છે.અરજદાર વતી દાખલ કરાયેલી ડિસ્ચાર્જ અરજીને રદ કરવાનો અર્થ એ છે કે સુનાવણી ચાલુ રહેશે.ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને આની મંજૂરી આપી શકાતી નથી.કારણ કે, પછી અદાલત તપાસમાં ગેરકાયદેસરતા તરફ આંખ આડા કાન કરશે જે પ્રારંભિક તબક્કે તેના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવી છે.જો કે, તેનો અર્થ એ પણ નથી કે અરજદાર ડિસ્ચાર્જ અને તેની સામેના કેસને બંધ કરવાનો હકદાર છે.રિશબુદના કેસ અને મુબારક અલીના કેસમાં દર્શાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૬એની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં ફરીથી તપાસનો આદેશ આપવામાં આવશે. જ્યારે ફાઈલને વિશેષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ બાકી રાખવાની હોય છે, ત્યારે તપાસ માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરી મેળવવાની હોય છે.જો મંજૂરી આપવામાં આવે તો નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર આ મામલાની ફરીથી તપાસ કરવામાં આવશે અને આવી ફરીથી તપાસમાં એકત્ર કરવામાં આવેલી સામગ્રીને કાયદા અનુસાર આગળની કાર્યવાહી માટે વિશેષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવામાં આવશે.જો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા મંજૂરી આપવામાં ન આવે તો તે વિશેષ ન્યાયાધીશને સૂચિત કરવામાં આવશે જે પછી કેસ બંધ કરશે."

૨.૩. દિલ્હી હાઈકોર્ટના ચુકાદાથી વ્યથિત સીબીઆઈએ વર્તમાન અપીલને આ આધાર પર પસંદ કરી છે કે ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૨)

લાગુ થશે, તેની કલમ ૬એ (૧) નહીં.ઉચ્ચ અદાલતે કલમ ૬એ (૧) લાગુ હોવાનું માનીને ભૂલ કરી હતી.

૨.૪. આ અપીલ ૨૦૦૭થી પેન્ડિંગ છે.અપીલની પેન્ડન્સી દરમિયાન ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૧) ને અમાન્ય અને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાનું બંધારણીય ખંડપીઠે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (સુપ્રા) ના કેસમાં ૦૬.૦૫.૨૦૧૪ ના ચુકાદા દ્વારા જણાવ્યું હતું.ઉપરોક્ત જાહેરાત કરતા ઉપરોક્ત અહેવાલનો ફકરો ૯૯ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

> "૯૯. અમારી ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે માનીએ છીએ કે કલમ ૬એ (૧), જેમાં પીસી એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળ કથિત રીતે કરવામાં આવેલા કોઈપણ ગુનાની કોઈપણ તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરવા માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરીની જરૂર છે, જ્યાં આવા આક્ષેપો સંબંધિત છેઃ (ક) કેન્દ્ર સરકારના સંયુક્ત સચિવ અને તેનાથી ઉપરના સ્તરના કર્મચારીઓ અને (ખ) કોઈ પણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ, સરકારી કંપનીઓ, મંડળીઓ અને સરકારની માલિકી અથવા નિયંત્રણ હેઠળના સ્થાનિક સત્તામંડળો દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમોમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા અધિકારીઓ અમાન્ય છે અને બંધારણની કલમ ૧૪નું

ઉલ્લંઘન કરે છે.જરૂરી પરિણામ તરીકે, ૨૦૦૩ના અધિનિયમ ૪૫ની કલમ ૨૬ (સી) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈને પણ તે હદ સુધી અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવી છે."

૩. બંધારણીય ખંડપીઠે જે નિર્ણય લીધો ન હતો તે એ હતો કે શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૧) ને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવાથી પૂર્વલક્ષી અસર થશે કે તે સંભવિત રીતે લાગુ થશે.

૪. આ અપીલ અનેક પ્રસંગોએ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને બંને પક્ષો તરફથી દલીલો કરવામાં આવી હતી.ઉપરોક્ત ઘોષણાની પૂર્વલક્ષી અથવા સંભવિત લાગુ પડતા સંબંધિત ચુકાદાઓ પર આધાર રાખીને, અપીલકર્તા–સીબીઆઈ રજૂઆત કરશે કે એકવાર કલમ ૬એ (૧) ને કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવામાં આવે, ત્યારે હાઈકોર્ટનો ચુકાદો રદબાતલ થવાને પાત્ર છે અને ફરિયાદી પક્ષને ડિસ્ચાર્જ અરજીના અસ્વીકારના તબક્કાથી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ.બીજી બાજુ, પ્રતિવાદી રજૂઆત કરશે કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદામાં કોઈ પૂર્વલક્ષી કામગીરી ન હોઈ શકે અને તેથી, ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં કોઈ દોષ ન મળી શકે અને અપીલ રદ થવાને પાત્ર છે.

૫. એક ચોક્કસ તબક્કે, આ અદાલતને લાગ્યું કે ભારત સંઘને પક્ષકાર બનાવવો જોઈએ અને તેની સુનાવણી થવી જોઈએ.તે મુજબ તેણે સુઓ મોટો દ્વારા ૨૭.૦૪.૨૦૧૨ ના આદેશ દ્વારા નોટિસો જારી કરી હતી અને ભારત સંઘે સોગંદનામું દાખલ કરવું જરૂરી હતું.યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયાએ ૦૫.૧૦.૨૦૧૨ તારીખનું સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું.જો કે, તેને ૨૯.૦૧.૨૦૧૩ ના આદેશ દ્વારા પાછી ખેંચવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.ત્યારબાદ, ભારત સંઘે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩માં વધુ એક સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું.ત્યારબાદ આ બાબતને ID ૧ પર લેવામાં આવી હતી જ્યારે આ અદાલતે હરીફ પક્ષો દ્વારા રજૂ કરાયેલી રજૂઆતો નોંધ્યા પછી અને પ્રશ્નના મહત્વને ધ્યાનમાં લીધા પછી અને એ હકીકતને પણ ધ્યાનમાં લીધી કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદાની પૂર્વાવલોકન અથવા સંભાવના માત્ર બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા જ નિવારી શકાય છે, નિર્દેશ આપ્યો હતો કે આ બાબતને યોગ્ય બેન્ચ રચવા માટે વહીવટી બાજુએ ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવામાં આવે.૧૦.૦૩.૨૦૧૬ના આદેશના ફકરા ૭ માં નિર્ણય માટે પ્રશ્ન ઘડવામાં આવ્યો છે અને તે અહીં નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

> “૭. ઉપર કાઢવામાં આવેલી કલમ ૬એ (૧) ની જોગવાઈઓ સૂચવે છે કે સંયુક્ત સચિવ સ્તરના અને તેનાથી ઉપરના અધિકારીઓ માટે એક પ્રકારની છૂટ આપવામાં આવી છે.ભારતના

બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં, અદાલતના ચુકાદાની પૂર્વલક્ષી કામગીરી દ્વારા આવી પ્રતિરક્ષાનો અભાવ થઈ શકે છે કે કેમ તે વર્તમાન કેસમાં નિર્ધારણ માટે ઊભો થતો વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન છે."

૬. સંદર્ભનો આદેશ ટૂંકમાં જરૂરી તથ્યો અને આ મુદ્દાને બંધારણીય બેન્ચને મોકલવાના કારણો સાથે પણ વ્યવહાર કરે છે, તેથી ૧૦.૦૩.૨૦૧૬ તારીખના સંપૂર્ણ આદેશને ફરીથી રજૂ કરવો યોગ્ય રહેશે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છેઃ

"૧. દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ની કલમ ૬એ (૧) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના આધારે પ્રતિવાદી આરોપી દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ કાર્યવાહીની પૂછપરછ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી, જે વર્ષ ૨૦૦૩માં સુધારા દ્વારા લાવવામાં આવી હતી.દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ની કલમ ૬એ (૧) નીચેની શરતોમાં છેઃ

"૬એ. તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરવા માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરી.– (૧) દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સંસ્થા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (૧૯૮૮નો ૪૯) હેઠળ આચરવામાં આવેલા કથિત ગુનાઓની કોઈ પણ તપાસ અથવા તપાસ કેન્દ્ર સરકારની અગાઉની મંજૂરી સિવાય

હાથ ધરશે નહીં, સિવાય કે જ્યાં આવા આક્ષેપો (એ) સંયુક્ત સચિવ અને તેનાથી ઉપરના સ્તરના કેન્દ્ર સરકારના કર્મચારીઓ સાથે સંબંધિત હોય; અને (બી) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કોઈ પણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ, સરકારી કંપનીઓ, મંડળીઓ અને તે સરકારની માલિકીના અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળના સ્થાનિક સત્તામંડળો દ્વારા સ્થાપિત નિગમોમાં નિયુક્ત કરાયેલા અધિકારીઓ સાથે સંબંધિત હોય."

૨. દિલ્હી હાઈકોર્ટ, જેની સામે પડકાર લાવવામાં આવ્યો હતો, તેણે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા જણાવ્યું હતું કે પ્રતિવાદી આરોપી ઉપરોક્ત જોગવાઈનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર છે.તદનુસાર, ઉચ્ચ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ની કલમ ૬એ (૧) હેઠળ અગાઉની મંજૂરી આપવા માટે આ બાબત પર નવેસરથી વિચારણા કરવાની જરૂર છે.અસંતુષ્ટ, સીબીઆઈ અમારી સમક્ષ અપીલમાં છે.

૩. અમે પક્ષકારો માટે વિદ્વાન સલાહકારો તેમજ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહેલા પ્રતિવાદીને પણ સાંભળ્યા છે.

૪. દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ની કલમ ૬એ (૧) ની જોગવાઈઓને સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર,

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય [(૨૦૧૪) ૮ એસસીસી ૬૮૨] કેસમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાથી ગેરબંધારણીય ગણાવી છે.બંધારણીય બેન્ચનો ચુકાદો જોકે તે અંગે મૌન છે કે શું તેનો નિર્ણય સંભવિત રીતે કામ કરશે કે તેની પાછલી અસર પડશે.જો કે ઉપરના મંતવ્યોમાંથી કોઈ એકને લેવા માટે અમને સમજાવવા માટે બારમાં મોટી સંખ્યામાં ઉદાહરણો ટાંકવામાં આવ્યા છે, જે હરીફ પક્ષોના કેસને સમર્થન આપશે, તેમ છતાં અમારો વિચાર છે કે આ પ્રશ્ન ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૫ (૩) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા વિચારણા થવી જોઈએ.

૫. હકીકતમાં, ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એપી વિરુદ્ધ સીએચ. પ્રભાકર અને અન્યો [(૨૦૦૪) ૫ એસ. સી. સી. ૫૫૧], આપણી સામે જે ચોક્કસ પ્રશ્ન ઊભો થયો છે તે બંધારણીય બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો હતો.ઉપરોક્ત પ્રશ્ન સાથે સંકળાયેલા ફકરા ૧૫ અને ૨૧ નીચે મુજબ છે:

"૧૫. શું કલમ ૨૦ના ખંડ (૧) માં સ્થાપિત બંધારણીય બાંયધરી માત્ર કોઈ પણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા સામે પ્રતિબંધ સુધી મર્યાદિત છે, સિવાય કે ગુના તરીકે ચાર્જ કરવામાં આવેલા અધિનિયમના

સમયે અમલમાં રહેલા કાયદાના ઉલ્લંઘન અને અપરાધના સમયે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવેલા દંડ કરતાં વધુ દંડને આધીન હોવા સિવાય અથવા તે એવા કાયદાને પણ પ્રતિબંધિત કરે છે કે જે ગુનાની માત્રાને વધારે તીવ્ર બનાવે છે અથવા તેના માટે નવા કાયદા હેઠળ સમાન સજા મેળવવાનું શક્ય બનાવે છે જે અગાઉના કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકે છે અથવા આરોપીને ગુના કરતી વખતે મેળવેલા કોઈપણ નોંધપાત્ર અધિકાર અથવા પ્રતિરક્ષાથી વંચિત કરે છે. આરોપ મૂકવો એ ચર્ચાનો મુદ્દો છે.

(અમે રેખાંકિત કરેલ છે)

***

૨૧. જો કે, કલમ ૨૦નું તેના અવકાશ અને કાર્યક્ષેત્રનું અર્થઘટન આ કાર્યવાહીમાં સામેલ હોવાથી, અમે આ આદેશના પેરા ૧૫માં ઘડવામાં આવેલા પ્રશ્નને વિચારણા માટે મોટી બેન્ચને મોકલીએ છીએ."

જો કે, ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એ. પી. વિરુદ્ધ ચો. પ્રભાકર અને અન્યો [(૨૦૧૦) ૧૫ એસ. સી. સી. ૨૦૦] માં બંધારણીય બેન્ચે એ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો કારણ કે તે દરમિયાન

કાયદામાં કેટલાક સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા અને તેથી, ઉલ્લેખિત મુદ્દાઓ શૈક્ષણિક બની ગયા હોવાનું માનવામાં આવતું હતું.આ જ મુદ્દાઓ વર્તમાન કાર્યવાહીમાં અમારી સામે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

૬. અમે એ. પી. ના ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ સીએચના કિસ્સામાં વર્તમાન સંદર્ભ બનાવવાનું જરૂરી માન્યું છે. પ્રભાકર અને અન્યો [(૨૦૦૪) ૫ એસ. સી. સી. ૫૫૧] નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલા પ્રશ્નો પૈકીનો એક પ્રશ્ન એ છે કે શું ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦નો વ્યાપ અને વ્યાપ એ નોંધપાત્ર અધિકારોનું રક્ષણ કરે છે અથવા આરોપી પર જે ગુના માટે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તે સમયે તેને મળતી પ્રતિરક્ષાનું રક્ષણ કરે છે.

૭. ઉપર કાઢવામાં આવેલી કલમ ૬એ (૧) ની જોગવાઈઓ સૂચવે છે કે સંયુક્ત સચિવ સ્તરના અને તેનાથી ઉપરના અધિકારીઓ માટે એક પ્રકારની છૂટ આપવામાં આવી છે.ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં, અદાલતના ચુકાદાની પૂર્વલક્ષી કામગીરી દ્વારા આવી પ્રતિરક્ષાનો અભાવ થઈ શકે છે કે કેમ તે વર્તમાન કેસમાં નિર્ધારણ માટે ઊભો થતો વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન છે.

૮. ઉપરોક્ત કારણોસર અને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૫ (૩) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે ઉપરોક્ત પ્રશ્નને મોટી બેન્ચને મોકલીએ છીએ, જેના માટે હવે વહીવટી બાજુએ ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ કાગળો મૂકી શકાય છે."

૭. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, આ બાબતને આ બેન્ચ સમક્ષ મૂકવામાં આવી છે અને ઉલ્લેખિત પ્રશ્ન પર લાંબી સુનાવણી કરવામાં આવી છે.

<u>એસએલપી (સીઆરએલ) નં.૪૩૬૪/૨૦૧૧</u>

૮. રજા આપવામાં આવી છે.

૯. આ અપીલ અપીલકર્તા દ્વારા ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન નં.૧૯૧૩/૨૦૧૦ માં પસાર કરાયેલા બોમ્બે હાઈકોર્ટના ચુકાદા અને આદેશની ચોકસાઈ પર આક્ષેપ કરીને દાખલ કરવામાં આવી છે, જેનું શીર્ષક છે મંજીત સિંહ બાલી વિરુદ્ધ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન તારીખ ૨૯.૧૧.૨૦૧૦. ઉપરોક્ત આદેશ દ્વારા, બોમ્બે હાઈકોર્ટે પીસી એક્ટ, ૧૯૮૮ની કલમ ૭ અને ૮ હેઠળ અરજદાર સામે સીબીઆઈ દ્વારા નોંધાયેલી એફ. આઈ. આર. ને રદ કરવાની વિનંતી કરતી અરજીને ફગાવી દીધી હતી.આ કેસમાં, ૧૬.૦૨.૨૦૧૦ તારીખની ફરિયાદના આધારે ૧૮.૦૨.૨૦૧૦

પર એફ. આઈ. આર. નોંધવામાં આવી હતી.૨૪.૦૨.૨૦૧૦ પર દરોડા પાડવામાં આવ્યા હતા, જે દરમિયાન તેમાંના અરજદારની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેની કારમાંથી રોકડ મળી આવી હતી.આ કિસ્સામાં પણ મુદ્દો એ છે કે શું ઉપરોક્ત કેસની હકીકતોમાં, ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૧) લાગુ થશે કે તેની કલમ ૬એ (૨) લાગુ થશે.

<u>દલીલોઃ</u>

એ. સીબીઆઈ માટેઃ

૧૦. ક્રિમિનલ અપીલ નં.૩૭૭/૨૦૦૭ માં અપીલકર્તા–સીબીઆઇ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ શ્રી તુષાર મહેતાએ વિગતવાર રજૂઆતો કરી હતી જેનો ટૂંકમાં સારાંશ અહીં નીચે આપવામાં આવ્યો છેઃ

૧૦.૧. ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ એ માત્ર પ્રક્રિયાગત જોગવાઈ છે અને દંડાત્મક જોગવાઈ નથી કારણ કે તે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ને આકર્ષિત કરશે નહીં.બંધારણની કલમ ૨૦ ફક્ત લાગુ કાયદાની તે જોગવાઇઓને લાગુ પડે છે, જેનું ઉલ્લંઘન દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને પરિણામે સજા આપવામાં આવે છે.અદાલતી કાર્યવાહી દરમિયાન કાયદાકીય રક્ષણ જેવા પ્રક્રિયાગત મુદ્દાઓ, ગુનાની સુનાવણી માટે કોઈ ચોક્કસ અદાલતની જોગવાઈ બંધારણની કલમ ૨૦નો ઉપયોગ કરતી

વખતે કોઈ અસર કરશે નહીં.

૧૦.૨. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં કરવામાં આવેલી ઘોષણા સંભવિત અથવા પૂર્વલક્ષી હશે કે નહીં તે નક્કી કરવામાં બંધારણની કલમ ૨૦ લાગુ પડશે નહીં.ભૂતપૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા સામે બંધારણની કલમ ૨૦ હેઠળ આપવામાં આવેલ રક્ષણ માત્ર દોષિત ઠેરવવા અને સજા સુધી મર્યાદિત છે અને પ્રક્રિયાગત પાસાઓ માટે તેની કોઈ સુસંગતતા નથી અને તપાસ દરમિયાન ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાઓને પણ તે લાગુ પડશે નહીં.તેમણે આ સંદર્ભમાં નીચેના પાસાઓ સૂચિબદ્ધ કર્યા:

(એ) કલમ ૨૦ લાગુ થવામાં મર્યાદિત છે જેમાં અલગ ગુનાઓ પછીથી બનાવવામાં આવે છે;

(બી) કલમ ૨૦ નું બીજું પાસું ગુનો કર્યા પછી વધુ દંડ લાદવા પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો છે;

(સી) કલમ ૬એ પીસી કાયદાના ગુનાઓને અપરાધમુક્ત નથી કરતી અને તેથી ઉપરોક્ત જોગવાઈને દૂર કરવાથી નવો ગુનો પેદા થતો નથી;

(ડી) કલમ ૬એ ભ્રષ્ટાચાર વિરોધી કાયદાઓ સામે કોઈ સંપૂર્ણ પ્રતિરક્ષા પ્રદાન કરતી નથી અને તેથી, તેને દૂર કરવાથી નવો ગુનો થતો નથી;

(ઈ) કલમ ૬એ એ કોઈ નિહિત અધિકારનું સર્જન કર્યું નથી જેને કલમ ૨૦ દ્વારા આવરી લેવામાં આવે તેવું કહી શકાય;

(એફ) કલમ ૬એને અમાન્ય અને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવી એ ન્યાયિક આદેશ દ્વારા છે, કાયદાકીય પગલા દ્વારા નહીં.

૧૦.૩. ઉપરોક્ત દરખાસ્તોના સમર્થનમાં નીચેના ચુકાદાઓ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવે છેઃ

(૧) રાવ શિવ બહાદુર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [(૧૯૫૩)–એસસીઆર–૧૧૮૮];

(૨) પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એસ. કે. ઘોષ [(૧૯૬૩) ૨ એસસીઆર ૧૧૧];

(૩) સજ્જન સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [(૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૬૩૦];

(૪) રતન લાલ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [(૧૯૬૪) ૭ એસસીઆર ૬૭૬];

(૫) યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ સુકુમાર પાઇન [(૧૯૬૬) ૨ એસસીઆર ૩૪];

(૬) જી. પી. નૈય્યર વિરુદ્ધ રાજ્ય (દિલ્હી વહીવટીતંત્ર) [(૧૯૭૯) ૨ એસસીસી ૫૯૩];

(૭) સોની દેવરાજભાઈ બાબુભાઇ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્યો

[(૧૯૯૧) ૪ એસસીસી ૨૯૮];

(૮) સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ અજય અગ્રવાલ [(૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૭૬૫];

૧૦.૪. ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ નો ઉલ્લેખ કરતા રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તે દંડની જોગવાઈ નથી અને તે નવો ગુનો બનાવતી નથી અને ન તો તે હાલના ગુના માટે સજામાં વધારો કરે છે, જે અપરાધની તારીખ પર અસ્તિત્વમાં છે.

૧૦.૫. ડીએસપીઈ કાયદામાં કલમ ૬એ દાખલ કરવામાં આવી તે પહેલાં, તપાસ માટે પૂર્વ મંજૂરીની જરૂર હોય તેવી સમાન જોગવાઈ સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) માં અસ્તિત્વમાં હતી.વિનીત નારાયણ અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય [(૧૯૯૮) ૧ એસ. સી. સી. ૨૨૬] ના કેસમાં આ અદાલત અન્ય મોટા મુદ્દાઓ વચ્ચે સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) ની માન્યતાની પણ ચકાસણી કરી રહી હતી.આ અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં ચુકાદો આપ્યો હતો કે વહીવટી સૂચનાઓ દ્વારા વૈધાનિક સત્તાઓને દખલ અથવા અવરોધી શકાતી નથી.તે મુજબ તેણે સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) (i) ને અમાન્ય જાહેર કર્યો હતો.

૧૦.૬. આવી ઘોષણાના પરિણામે વર્ષ ૨૦૦૩માં ડીએસપીઇ અધિનિયમમાં કલમ ૬એ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જે કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગ અધિનિયમ, ૨૦૦૩ની કલમ ૨૬ (c) હેઠળ ૧૧.૦૯.૨૦૦૩ થી અમલમાં આવી હતી.

૧૦.૭. ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ, નિર્વિવાદપણે નવો ગુનો બનાવતી નથી કે તે ગુનાને નાબૂદ કરતી નથી.સુબ્રમણ્યમ સ્વામીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) બંધારણીય ખંડપીઠે નોંધ્યું હતું કે કલમ ૬એમાં કરવામાં આવેલું વર્ગીકરણ ન તો જાહેર તોફાનને દૂર કરે છે અને ન તો કોઈ સકારાત્મક જાહેર હિત હાંસલ કરે છે અને તેથી, આ વર્ગીકરણને ભેદભાવપૂર્ણ અને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન ગણાવવામાં આવ્યું હતું કારણ કે તે ભ્રષ્ટાચારનો સામનો કરવા માટે પીસી એક્ટ, ૧૯૮૮ના મૂળભૂત ઉદ્દેશોને બાજુએ રાખે છે.

૧૦.૮. શ્રી મહેતાએ ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ પર ટિપ્પણી કરતાં નીચેના ટૂંકા તારણો સૂચિબદ્ધ કર્યાઃ

(એ) તે કોઈ ગુનાનું સર્જન કરતી અથવા ગુનાથી મુક્તિ પૂરી પાડતી જોગવાઈ નથી કે જેના હેઠળ કોઈને પણ સજા થઈ શકે;

(બી) ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં સંયુક્ત સચિવના હોદ્દાથી ઉપરના અધિકારીઓને ભ્રષ્ટાચાર વિરોધી કાયદા લાગુ કરવાની છૂટ

આપવામાં આવી નથી;

(સી) તે માત્ર એક કાર્યકારી સુરક્ષા તંત્ર હતું; તે માત્ર એક ચોક્કસ પ્રકારની પ્રારંભિક સુરક્ષાત્મક જાળ હતી જેને આ માનનીય અદાલતે ગેરબંધારણીય જાહેર કરી હતી;

(ડી) ઉપરોક્ત જોગવાઈ વ્યક્તિગત અધિકારો અથવા મુક્તિઓનું સર્જન કરવા માંગતી ન હતી, પરંતુ સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) માં ભારત સંઘની રજૂઆતની જેમ, એક એવી જોગવાઈ હતી જેનો હેતુ સરકારી કામગીરીમાં પ્રામાણિક નિર્ણયો/સલાહની ખાતરી કરવા માટે પ્રામાણિક કાર્યવાહીનું રક્ષણ કરવાનો હતો.

(ઈ) તેનો હેતુ કાયદાના અમલીકરણમાંથી મુક્તિ અથવા નોંધપાત્ર બાકાત રાખવાનો નહોતો, પરંતુ પ્રામાણિક અધિકારીઓને બિનજરૂરી રીતે હેરાન કરવામાં ન આવે તેની ખાતરી કરવા માટે આપવામાં આવેલી પ્રારંભિક તપાસ હતી.

(એફ)તેને મૂળ પ્રક્રિયાગત જોગવાઈ તરીકે ન કહી શકાય અને ન તો તે મૂળ દંડાત્મક જોગવાઈ છે.

(જી) શ્રેષ્ઠ રીતે, ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ સંપૂર્ણપણે તકનીકી, પ્રક્રિયાગત પૂર્વશરત હતી, જે પ્રકૃતિમાં પ્રારંભિક હતી અને તપાસના તબક્કા પહેલા તેનો ઉપયોગ કરવાની હતી.

૧૦.૯. તે નક્કી કરાયેલ દરખાસ્ત છે કે ગેરબંધારણીયતાની ઘોષણા

કાયદાને નોનસ્ટ, રદબાતલ અથવા અમલપાત્ર બનાવે છે, જેમ કે કેસ હોઈ શકે છે, જે ઉપરોક્ત ગેરબંધારણીયતાના આધારને દૂર કરવા માટે વિધાનસભાને આધિન છે.તેમના સંદર્ભમાં આ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યું હતું:

(૧) કેશવન માધવ મેનન વિરુદ્ધ ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે [૧૯૫૧-એસસીઆર-૨૨૮];

(૨) બેહરામ ખુર્શીદ પેસિકાકા વિરુદ્ધ ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે [(૧૯૫૫) ૧-એસસીઆર-૬૧૩];

(૩) એમ. પી. વી. સુંદરરામિયર અને કંપની વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૫૮-એસસીઆર-૧૪૨૨];

(૪) દીપ ચંદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૫૯-એસસીઆર સપ્લ.(૨)-૮];

(૫) મહેન્દ્ર લાલ જૈની વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [એઆઇઆર-૧૯૬૩-એસસી-૧૦૧૯];

(૬) મ્યુનિસિપલ કમિટી, અમૃતસર અને અન્યો વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્યો [(૧૯૬૯) ૧-એસસીસી-૪૭૫];

(૭) મણિપુર રાજ્ય અને અન્યો વિરુદ્ધ સૂરજકુમાર ઓકરામ અને અન્યો [૨૦૨૨-એસસીસી ઓનલાઇન-એસસી-૧૩૦];

૧૦.૧૦. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં રજૂ કરાયેલા વિવિધ મંતવ્યોમાંથી લેવામાં

આવેલો સામાન્ય અભિપ્રાય એ છે કે આવી ઘોષણા કાયદાને અમલીકરણપાત્ર બનાવે છે અને આવી અમલીકરણક્ષમતા પાછળથી સંબંધિત છે.આમ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો તે મુદ્દા સાથે સંબંધિત છે જ્યારે ડીએસપીઇ અધિનિયમમાં કલમ ૬એ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૧૦.૧૧. આગળ રજૂઆત એ છે કે કાયદાના સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદિત કરતો આ અદાલતનો નિર્ણય તેના પેન્ડન્સીના તબક્કાને ધ્યાનમાં લીધા વિના તમામ કેસોને લાગુ પડે છે કારણ કે એવું માનવામાં આવે છે કે આ અદાલત દ્વારા જે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે તે હકીકતમાં શરૂઆતથી કાયદો છે.જ્યાં સુધી સ્પષ્ટ અને હકારાત્મક શબ્દોમાં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ સંભવિત ઓવરરુલિંગ હોઈ શકે નહીં.જો સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચનો એ જાહેર કરવાનો કોઈ ઈરાદો હતો કે તે લાગુ થવામાં સંભવિત હશે, તો તેમાં તે ચોક્કસપણે અને વિવેકપૂર્ણ રીતે જણાવવું જોઈએ.આવી ઘોષણાની ગેરહાજરીમાં, સ્વાભાવિક ધારણા એ છે કે તે અગ્રતાના બ્લેકસ્ટોનિયન સિદ્ધાંતને લાગુ કરતી પૂર્વલક્ષી છે.

૧૦.૧૨. શ્રી મહેતાએ આઇ. સી. ગોલકનાથ એન્ડ અદર્સ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૬૭) ૨–એસસીઆર–૭૬૨ અને મેનેજિંગ

ડિરેક્ટર, ઇસીઆઇએલ, હૈદરાબાદ અને અન્યો વિરુદ્ધ બી. કરુણાકર અને અન્યો (૧૯૯૩) ૪–એસસીસી–૭૨૭) ના કેસોનો સંદર્ભ આ દરખાસ્ત માટે આપ્યો હતો કે સંભવિત ઓવરરુલિંગનો ઉપયોગ દુર્લભ સંજોગોમાં અપવાદ તરીકે થવો જોઈએ અને આવી શક્તિનો ભાગ્યે જ ઉપયોગ થવો જોઈએ.તેમણે એમ. એ. મૂર્તિ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય [(૨૦૦૩) ૭–એસ. સી. સી.–૫૧૭] ના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર વધુ આધાર રાખ્યો છે, જેમાં દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે કે જો નિર્ણયમાં સંભવિત ઓવરરુલિંગ ખાસ પ્રદાન કરવામાં ન આવે, તો ભવિષ્યમાં અદાલતો માટે આવા નિર્ણયને સંભવિત પ્રકૃતિના જાહેર કરવા માટે ખુલ્લો રહેશે નહીં.જો ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં કોઈ નિર્ણયની સંભવિત લાગુ પડવાની જોગવાઈ ન હોય, તો એવું માનવામાં આવે છે કે તેની પૂર્વલક્ષી અસર પડશે અને કોઈપણ કાયદાને અમાન્ય જાહેર કરવો તે અમલપાત્ર નહીં હોય અને તેની શરૂઆતના સમયથી કાયદાકીય પુસ્તકમાંથી અસ્તિત્વમાં નથી.સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો, તેથી, પાછલી અસરથી કામ કરશે અને ઓછામાં ઓછું શરૂઆતથી અમલમાં મૂકવા યોગ્ય નહીં હોય.

૧૦.૧૩. આગામી રજૂઆત એ છે કે ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એ. પી. વિરુદ્ધ સી. એચ. પ્રભાકર અને અન્યો [(૨૦૦૪) ૫–એસ. સી. સી.–૫૫૧] ના કેસમાં ચુકાદો પણ પ્રતિવાદીને કોઈ મદદરૂપ થશે નહીં કારણ

કે 'પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો' કાયદાઓ સામે રક્ષણની અમેરિકન સ્થિતિ હેઠળ, ડી. એસ. પી. ઈ. અધિનિયમની કલમ ૬એ જેવી જોગવાઈને દૂર કરવાથી અસર થશે નહીં.નીચેના ચુકાદાઓનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છેઃ

(૧) હોપ વિરુદ્ધ ઉટાહ પ્રદેશના લોકો [૧૧૦–યુએસ–૫૭૪ (૧૮૮૪)];

(૨) ડંકન વિરુદ્ધ રાજ્ય [૧૫૨–યુએસ–૩૭૭–(૧૮૯૪)];

(૩) ગિબ્સન વિરુદ્ધ મિસિસિપી [૧૬૨–યુએસ–૫૬૫–(૧૮૯૬)];

(૪) થોમ્પસન વિરુદ્ધ મિઝોરી રાજ્ય [૧૭૧–યુએસ–૩૮૦–(૧૮૯૮)];

(૫) જહોન મેલેટ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નોર્થ કેરોલિના [૧૮૧–યુએસ–૫૮૯–(૧૯૦૧)];

(૬) જહોન રૂની વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નોર્થ ડાકોટા [૧૯૬–યુએસ–૩૧૯–(૧૯૦૫)];

(૭) બીઝેલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઓહિયો ચેટફિલ્ડ [૨૬૯–યુએસ–૧૬૭–(૧૯૨૫)];

(૮) ડોબર્ટ વિરુદ્ધ ફ્લોરિડા [૪૩૨–યુએસ–૨૮૨–(૧૯૭૭)];

(૯) સ્મિથ એટ અલ વિરુદ્ધ ડો એટ અલ [૫૩૮–યુએસ–૮૪–(૨૦૦૩)];

<u>બી. ભારત સંઘ તરફેઃ</u>

૧૧. ભારતના એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ શ્રી એસ. વી. રાજુએ ભારત સંઘ વતી રજૂઆતો કરી હતી.તેમની રજૂઆતોનો સારાંશ નીચે મુજબ છેઃ

૧૧.૧. માત્ર એટલા માટે કે કોર્ટ આ બાબતનો નિર્ણય લેવા માટે સમય લે છે અથવા માત્ર એટલા માટે કે વૈધાનિક જોગવાઈઓને પડકાર પછીથી કરવામાં આવે છે, તે ગેરબંધારણીય વૈધાનિક જોગવાઈને કાયદેસર અથવા બંધારણીય બનાવશે નહીં, ભલે આવી જોગવાઈ અદાલત દ્વારા રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અમુક સમય માટે કાર્યરત હોય.આ અદાલતના મોટી સંખ્યામાં નિર્ણયો દ્વારા સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે તેમ, આ પ્રકારનું ઉલ્લંઘન શરૂઆતથી જ રદબાતલ છે.એવું ભાગ્યે જ બને છે કે કેટલાક કિસ્સાઓમાં મુશ્કેલીઓને દૂર કરવા માટે અને ન્યાયી આધારો પર, આ અદાલતે ગેરબંધારણીય કાયદા હેઠળ લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીનું રક્ષણ કર્યું હોય.જો કે, તેનો અર્થ એ નથી કે આ કાયદો જે સમયગાળા દરમિયાન કાયદાકીય પુસ્તકમાં હતો તે દરમિયાન તે ગેરબંધારણીય અથવા ખરાબ ન હતો.

૧૧.૨. ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળ પ્રતિબંધ કોઈપણ તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરવા વિરુદ્ધ છે. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ [ટૂંકમાં, 'સીઆરપીસી']ની કલમ ૨(જી) માં "તપાસ" ની વ્યાખ્યાનો

ઉલ્લેખ કરતા, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી શરૂ થાય છે અને તે સુનાવણી માટે અગ્રદૂત છે. મંદીપ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [(૨૦૧૪) ૩–એસ. સી. સી.–૯૨] ના કેસમાં રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું, ખાસ કરીને, અહેવાલના ફકરા ૨૭, ૨૯ અને ૩૯નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે.

૧૧.૩. સીઆરપીસીની કલમ ૨ (એચ) માં "તપાસ" શબ્દની વ્યાખ્યાનો વધુ ઉલ્લેખ કરતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધ તપાસમાં અથવા તપાસ દરમિયાન પુરાવા એકત્રિત કરવા પર પ્રતિબંધ સાથે સંબંધિત છે.

૧૧.૪. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉલ્લેખ કરતા રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ઉપરોક્ત કેસમાં ચુકાદા પહેલા બે પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે એટલે કે મે, ૨૦૧૪ પહેલાં; (૧) જ્યાં તપાસના ભાગરૂપે પુરાવા પહેલેથી જ એકત્રિત કરવામાં આવે છે અથવા (૨) જ્યાં ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એમાં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધને કારણે પુરાવા એકત્રિત કરવામાં આવતા નથી. એચ. એન. રિશબુદ અને ઇંદર સિંહ વિરુદ્ધ દિલ્હી રાજ્ય [(૧૯૫૫) ૧–એસસીઆર–૧૧૫૦] કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, જેમાં, પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭

[ટૂંકમાં, "પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૭"] ની કલમ ૫ (૪) માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધ પ્રકૃતિમાં ફરજિયાત હતો, જ્યારે બીજા પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૭ની કલમ ૫ (૪) ના ઉલ્લંઘનમાં હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ બાદની સુનાવણી ગેરકાયદેસર રહેશે નહીં.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળ મંજૂરી વિના હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ પર પહેલેથી જ સંજ્ઞાન લીધું હોય, તો કોર્ટ આવી તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરેલા પુરાવા પર કાર્યવાહી કરી શકે છે અને આવા પુરાવાના સંદર્ભમાં કોઈ પૂર્વગ્રહની ગેરહાજરીમાં કાર્યવાહીને દૂષિત કરવામાં આવશે નહીં.નીચેના ચુકાદાઓનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છેઃ

(૧) ફર્ટિકો માર્કેટિંગ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્યો વિરુદ્ધ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય [(૨૦૨૧) ૨–એસસીસી–૫૨૫];

(૨) રઙ્કીરામ અને અન્યો વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૧૩) ૧૨–એસસીસી–૩૧૬];

(૩) કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ કુપ્પુસ્વામી ગોવેન્દર અને અન્ય [AIR–૧૯૮૭–એસસી–૧૩૫૪];

૧૧.૫. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યાં તપાસ હાથ ધરવામાં આવી ન હતી અને જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટે સંજ્ઞાન લીધું ન હતું, ત્યાં તપાસ એજન્સી વધુ તપાસ કરી શકે છે અને પુરાવા એકત્રિત કરી શકે છે જે અગાઉ તે ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ ના પ્રતિબંધને કારણે કરી શકતી ન હતી. જો કે, આવી આગળની તપાસ પીસી એક્ટ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૭ (એ) ને આધિન રહેશે.આમ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદા પછી, ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એમાં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધ કે જેણે સીબીઆઈ ને જપ્ત કરી લીધું છે, તે જ્યાં લાગુ હોય ત્યાં પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૭ (એ) ને આધિન આ મામલાની તપાસ કરી શકે છે.ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળ મંજૂરી મેળવવાની કોઈ જરૂર રહેશે નહીં.

૧૧.૬. ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળની જોગવાઈઓ કાર્યવાહીથી કોઈ મુક્તિ આપતી નથી.ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદા પહેલા અમલમાં હતી એમ ધારીને, તે ડીએસપીઈ અધિનિયમ હેઠળ આવતી એજન્સીઓ સિવાય અન્ય કોઈ એજન્સી દ્વારા તપાસ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકતી નથી. એ. સી. શર્મા વિરુદ્ધ દિલ્હી વહીવટીતંત્ર [(૧૯૭૩) ૧–એસ. સી. સી.–૭૨૬] ના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવામાં

આવ્યો હતો.આગળ રજૂઆત એ છે કે ભ્રષ્ટાચારના કેસોને લગતી ખાનગી ફરિયાદના આધારે સુનાવણી ચાલુ રાખવામાં આવશે અને ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ના આધારે આવા કિસ્સાઓમાં કોઈ મુક્તિ રહેશે નહીં.

૧૧.૭. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) આ કેસમાં લાગુ થશે નહીં કારણ કે તપાસ એ પુરાવા એકત્ર કરવાની પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે અને તે ન તો દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને ન તો સજા.રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

<u>સી. ડૉ. આર.આર. કિશોર – ક્રિ.અપીલ નં. નં.૩૭૭/૨૦૦૭માં સામાવાળા વ્યક્તિગત રીતે:</u>

૧૨. પ્રતિવાદી, ડૉ. આર. આર. કિશોરે સમગ્ર સમય દરમિયાન વ્યક્તિગત રીતે પોતાનું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું છે અને અમારી સમક્ષ આ બાબતે લાંબી દલીલ કરી છે.તેમની રજૂઆતોનો સારાંશ નીચે મુજબ છેઃ

૧૨.૧. શરૂઆતમાં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સીબીઆઈ ભારત સંઘના વલણ વિરુદ્ધ આ કેસ લડી રહી છે.શરૂઆતમાં ભારત સંઘ કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હતું, જો કે, આ અપીલમાં પસાર કરાયેલા

૨૭.૦૪.૨૦૧૨ તારીખના આદેશને અનુસરીને, ભારત સંઘને અદાલત દ્વારા સુઓ મોટો દ્વારા પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યો હતો.ભારત સરકાર દ્વારા દાખલ કરાયેલ સોગંદનામા, જે ૨૫.૦૨.૨૦૧૩ પર પ્રતિવાદીને આપવામાં આવ્યું હતું અને જે રેકોર્ડનો ભાગ છે, તેમાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે કેન્દ્ર સરકારની પૂર્વ મંજૂરી વિના પ્રતિવાદી સામે તપાસ શરૂ કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર સીબીઆઈ પાસે નથી.તેમાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે દિલ્હી હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા તારીખના ૦૫.૧૦.૨૦૦૬ ના વિવાદિત આદેશમાં લેવામાં આવેલો મત સાચો છે અને જોગવાઈને લાગુ કરવાના હેતુને અસરકારક રીતે દર્શાવે છે.તેણે ફકરા ૨૩માં વધુમાં વલણ અપનાવ્યું હતું કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એનો ઉદ્દેશ સ્ક્રિનિંગ મિકેનિઝમ પ્રદાન કરીને તુચ્છ અથવા પ્રેરિત તપાસથી નિર્ણય લેવાની સત્તાથી પ્રભાવિત વ્યક્તિઓને અર્થપૂર્ણ રક્ષણ આપવાનો છે.વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા નિર્દેશોનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો કે કેન્દ્ર સરકાર સીબીઆઈ ની કામગીરી માટે જવાબદાર રહેશે અને સીબીઆઈ અસરકારક, કાર્યક્ષમ રીતે કાર્ય કરે અને તેને બિન–પક્ષપાતી એજન્સી તરીકે જોવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે જરૂરી તમામ પગલાં લેશે.આવી રજૂઆતો પર, પ્રતિવાદીનો કેસ છે કે સીબીઆઈ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આ અપીલમાં કંઈ જ

બચ્યું નથી અને તે બરતરફ થવાને પાત્ર છે.

૧૨.૨. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીબીઆઈએ માત્ર ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એનું જ ઉલ્લંઘન કર્યું નથી, પરંતુ ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૬ અને પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૭ અને ૧૮નું પણ ઉલ્લંઘન કર્યું છે.ભલે એફ. આઈ. આર. માત્ર પ્રતિવાદી સામે જ પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૭ હેઠળ નોંધવામાં આવી હતી, પરંતુ તેમ છતાં સીબીઆઈ એ માત્ર પ્રતિવાદી સામે જ નહીં પરંતુ તેની પત્ની સામે પણ આવકના જાણીતા સ્રોતોથી અપ્રમાણસર સંપત્તિ રાખવા અંગે તપાસ હાથ ધરી હતી, જે યુ. પી. રાજ્યના કર્મચારી તરીકે કામ કરી રહી હતી.

૧૨.૩. કેસની હકીકતોના સંદર્ભમાં, એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે કેસ ૧૬.૧૨.૨૦૦૪ પર પીસી અધિનિયમની કલમ ૭ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યો હતો, ઉચ્ચ અદાલતે ૦૫.૧૦.૨૦૦૬ પર અપીલમાં આક્ષેપિત ચુકાદો આપ્યો હતો, જાન્યુઆરી, ૨૦૦૭માં સીબીઆઈ દ્વારા અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ રજા આપવામાં આવી હતી અને ૨૭.૦૪.૨૦૧૨ પર ભારત સંઘને નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી.આ સોગંદનામું ભારત સંઘ દ્વારા ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩માં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદો આપવામાં આવ્યો

ત્યાં સુધી ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ની જોગવાઈઓ કાયદાકીય પુસ્તિકા પર ચાલુ હતી.ઉપરોક્ત હકીકતોના આધારે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલ અયોગ્ય હોવાના કારણે ફગાવી દેવા પાત્ર છે.

૧૨.૪. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે અપીલની સુનાવણી થઈ રહી છે, ત્યારે પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૭(એ) દ્વારા પ્રતિવાદીના હિતોનું રક્ષણ કરતી સમાન જોગવાઈ પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં છે.

૧૨.૫. પ્રતિવાદી દ્વારા ભેદભાવને લગતી દલીલ પણ ઉઠાવવામાં આવી છે કે જો અપીલકર્તાની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે તો, પ્રતિવાદીને સરકારી કર્મચારીઓના તે સમૂહ સાથે ભેદભાવ કરવામાં આવશે જેમણે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ નું રક્ષણ મેળવ્યું છે અને તેમની સામેની કાર્યવાહી એવા કિસ્સાઓમાં બંધ થઈ ગઈ છે કે જ્યાં સક્ષમ સત્તામંડળે મંજૂરી આપવાનો ઇનકાર કર્યો હોય અને એવા અન્ય કેસોમાં પણ કે જ્યાં અદાલતોએ ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ હેઠળ મંજૂરીની ગેરહાજરીમાં કાર્યવાહીને રદ કરી દીધી હોય.

૧૨.૬. આગામી દલીલ જનરલ કોઝ એક્ટ, ૧૮૯૭ [ટૂંકમાં 'ધ એક્ટ,

૧૮૯૭'] ની કલમ–૬ સાથે સંબંધિત છે, જે બંધારણના અનુચ્છેદ–૩૬૭ હેઠળ તેની લાગુતાને ધ્યાનમાં રાખીને રદ કરવાની અસર સાથે સંબંધિત છે.

૧૨.૭. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યાં કોઈ કાયદો લાંબા સમયથી અમલમાં છે અને ત્યારબાદ તેને રદ કરવામાં આવે છે, તો તે આવા કાયદાના અસ્તિત્વ દરમિયાન પ્રાપ્ત થયેલા અધિકારોને અસર કરશે નહીં.

૧૨.૮. તે પણ તેમની રજૂઆત છે કે જો, કાયદાને અમાન્ય જાહેર કરતી વખતે, કોર્ટ તેની પૂર્વલક્ષી અરજી માટે સ્પષ્ટપણે સમાવેશ કરતી નથી, તો તે સંભવિત રીતે લાગુ હોવાનું માનવામાં આવશે.રિલાયન્સને નીચેના ચુકાદાઓ પર મૂકવામાં આવ્યું હતું:

(૧) કેશવન માધવ મેનન (ઉપરોક્ત);

(૨) અશોક કુમાર ગુપ્તા અને અન્ય વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય અને અન્ય [(૧૯૯૭) ૫–એસસીસી–૨૦૧];

(૩) કૈસર એલ્યુમિનિયમ અને કેમિકલ કોર્પોરેશન વેરસ બોન્જોર્નો [૪૯૪–યુએસ–૮૨૭ (૧૯૯૦)];

(૪) આસિસ્ટન્ટ એક્સાઇઝ કમિશનર, કોટ્ટાયમ અને અન્યો વિરુદ્ધ

એસ્થપ્પન ચેરિયન અને અન્ય [સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા સિવિલ અપીલ નં.૫૮૧૫/૨૦૦૯ તારીખ ૦૬.૦૯.૨૦૨૧ ના આદેશ દ્વારા]

૧૨.૯. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીબીઆઈની અપીલ મુખ્યત્વે બે આધારો પર દાખલ કરવામાં આવી છે; કે ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૧) ફરજિયાત નથી; અને તે કલમ ૬એ (૨) લાગુ થશે.તેમણે એમ પણ રજૂઆત કરી હતી કે કલમ ૬એ (૧) ગેરબંધારણીય અથવા અમાન્ય છે એવો કોઈ આધાર લેવામાં આવ્યો નથી, જેમ કે, સીબીઆઈ આ મુદ્દા પર દલીલ કરી શકતી નથી.

૧૨.૧૦. અંતે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે માત્ર કલમ ૨૦ જ નહીં, પરંતુ બંધારણની કલમ ૨૧ પણ પ્રતિવાદીની તરફેણમાં વાંચવી જોઈએ અને તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાની તરફેણમાં પણ જ્યારે ગુનો થયો હોવાનું કહેવાય છે, ત્યારે તે સમયે ઉપલબ્ધ કોઈપણ રક્ષણનો લાભ વધારવો જોઈએ.

ડી. ક્રિ. અપીલ @ એસએલપી (ક્રિ.) નં.૪૩૬૪/૨૦૧૧માં અપીલકર્તા – મંજીત સિંહ બાલીના વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અરવિંદ દાતાર:

૧૩. શ્રી અરવિંદ દાતાર, એસએલપી (સીઆરએલ) નં.૪૩૬૪/૨૦૧૧ થી

ઉદ્ભવેલી ફોજદારી અપીલમાં અપીલકર્તા–મંજીત સિંહ બાલી વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ એ નીચેની રજૂઆતો કરીઃ

૧૩.૧. બંધારણીય બેન્ચને મોકલવામાં આવેલા પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, શ્રી દાતાર, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે નીચેના ત્રણ આનુષંગિક પ્રશ્નો પણ વિચારણા માટે ઉભા થાય છે, એટલે કેઃ

(૧) શું કાયદાની ઘોષણા કલમ ૧૪ અથવા ભાગ–૩ માં સમાવિષ્ટ અન્ય કોઈ કલમનું ઉલ્લંઘન કરતી હોય તે કલમ ૧૩ (૨) હેઠળ શરૂઆતમાં જ રદબાતલ છે?

(૨) કાયદો અમલમાં હોય તે સમયગાળા દરમિયાન લેવામાં આવેલી અથવા અવગણવામાં આવેલી કાર્યવાહી પર આવા ચુકાદાની શું અસર થાય છે?અને

(૩) શું ૧) કાયદાકીય ક્ષમતાના અભાવને કારણે ગેરબંધારણીય ગણાતો કાયદો; અને ૨) ભાગ–૩ અથવા અન્ય બંધારણીય મર્યાદાઓના ઉલ્લંઘન માટે ગેરબંધારણીય ગણાતો કાયદો? વચ્ચે તફાવત છેઃ

૧૩.૨. બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ને પાછલી અસરથી પ્રતિરક્ષાના અભાવનો ઉલ્લેખ કરીને અને ઉપરોક્ત બંધારણીય જોગવાઈનું વિશ્લેષણ કરીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તપાસ, તપાસ, સુનાવણી

વગેરેથી શરૂ થતી નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને અનુસરીને આરોપીઓને દોષિત ઠેરવી શકાય છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, જો તપાસના પ્રથમ તબક્કામાં, જ્યાં સુધી ચોક્કસ પૂર્વ મંજૂરી ન હોય ત્યાં સુધી તપાસની મંજૂરી આપવામાં આવતી નથી કારણ કે કાર્યવાહીથી મુક્તિ છે, તો કોઈ દોષિત ઠેરવી શકાતો નથી.તેમના જણાવ્યા અનુસાર, ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ નો ઉલ્લેખ કરતી આ મુક્તિ બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ રક્ષણ મેળવવા માટે હકદાર છે.તેમના જણાવ્યા અનુસાર, સીમાંત નોંધ દોષિત ઠેરવવાના સંદર્ભમાં રક્ષણનો સંદર્ભ આપે છે અને જ્યારે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે સમયે તમામ પ્રવર્તમાન પ્રક્રિયાગત સલામતીઓને રક્ષણ આપવા માટે 'સંદર્ભમાં' શબ્દસમૂહનું અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે.પ્રભુ દયાલ દેવરાહ વિરુદ્ધ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ [(૧૯૯૪) ૧–એસ. સી. સી.–૧૦૩] ના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૧૩.૩. ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ (૧) પ્રતિરક્ષા બનાવે છે અને રક્ષણ આપે છે.પૂર્વલક્ષી સુધારા દ્વારા અથવા આવી પ્રતિરક્ષાને અમાન્ય જાહેર કરતા ચુકાદા દ્વારા તેને પૂર્વલક્ષી રીતે દૂર કરી શકાતી નથી.

૧૩.૪. કલમ ૬એને બંધારણની કલમ ૧૪ની વિરુદ્ધ જાહેર કરવામાં આવી

હતી અને બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) હેઠળ તે ઉલ્લંઘનની હદ સુધી રદબાતલ છે.આ દલીલ "રદબાતલ" શબ્દના અર્થ અને અવકાશને વિસ્તૃત કરવા માટે આગળ વધે છે, જે ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૩ સુધી સંખ્યાબંધ કિસ્સાઓમાં વિચારણા માટે આવ્યો હતો. ડૉ. દાતારએ ખૂબ જ વાજબી રીતે રજૂઆત કરી છે કે આ અદાલતે એવું માન્યું છે કે જે જોગવાઈને 'રદબાતલ' ગણવામાં આવે છે તે 'શૂન્ય', 'હજુ પણ જન્મ' અથવા 'મૃત' હશે જાણે કે તે ક્યારેય અસ્તિત્વમાં જ ન હોય.

૧૩.૫. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જે કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવ્યો છે તેનો અર્થ એ હોઈ શકે કે આવો કાયદો નિષ્ક્રિય અથવા બિનઅસરકારક બની જાય છે, એકવાર જાહેર થયા પછી અને તે પહેલાં નહીં.રજૂઆત એ છે કે ગેરબંધારણીય જાહેર કરાયેલા કાયદાને નીચેના કારણોસર રદબાતલ ગણી શકાય નહીં.

(એ) જ્યાં સુધી કોઈ કાયદો ભાગ–૩ની જોગવાઈઓ અથવા અન્ય બંધારણીય મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતો હોવાનું જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી બંધારણીયતાની ધારણા હોવાથી, તે માન્ય રહે છે;

(બી) "ઉલ્લંઘનની હદ સુધી" અભિવ્યક્તિ સૂચવે છે કે ઉલ્લંઘનની ન્યાયિક ઘોષણા અને તેની હદ હોવી જોઈએ.જ્યાં સુધી આવી ઘોષણા કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ પણ કાયદાને રદબાતલ ગણી શકાય નહીં.

(સી) જો કોઈ વચગાળાનો સ્ટે નહીં હોય, તો કાયદાનો અમલ કરવો પડશે અને અંતિમ સુનાવણી બાકી રહે ત્યાં સુધી લેવામાં આવેલી તમામ કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર નહીં બને;

(ડી) બંધારણમાં 'શૂન્ય' શબ્દનો ૧૪ વખત ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કરાર અધિનિયમથી વિપરીત બંધારણના સંદર્ભમાં "રદબાતલ" શબ્દનો ઉપયોગ કરવાનો અર્થ એ છે કે ન્યાયિક ઘોષણા કાયદાને નિષ્ક્રિય અથવા અમલપાત્ર બનાવે છે.

(ઈ) ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરી "રદબાતલ" શબ્દને બે રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છેઃ

(૧) એક વિશેષણ તરીકે, તેનો અર્થ એ છે કે 'કંઈક માન્ય અથવા કાયદેસર રીતે બંધનકર્તા નથી'; અને

(૨) ક્રિયાપદ તરીકે, તેનો અર્થ થાય છે 'જાહેર કરવું કે (કંઈક) માન્ય અથવા કાયદેસર રીતે બંધનકર્તા નથી'.

(એફ) બંધારણની કલમ ૨૫૪ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૨૪૯–૨૫૧ નું સંયુક્ત વાંચન દર્શાવે છે કે "રદબાતલ" શબ્દનો મૂળભૂત અર્થ "અમાન્ય" અથવા "નિષ્ક્રિય" થાય છે;

(જી) "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ "રદબાતલ" નથી; ચુકાદો મૂર્તિમાં સુધારો અથવા ફેરફાર કરતો નથી.તે કાનૂન–પુસ્તકમાં રહે છે પરંતુ તેને અમલમાં મૂકી શકાતો નથી.

(એચ) ભાગ–૩માં માત્ર અભિવ્યક્ત મૂળભૂત અધિકારો જ નહીં પરંતુ કેટલાક વ્યુત્પન્ન અધિકારોનો પણ સમાવેશ થાય છે.તેથી, શરૂઆતથી જ ગેરબંધારણીય કાયદાને રદબાતલ ગણવો ખોટો રહેશે.

૧૩.૬. આગામી રજૂઆત એ છે કે વહીવટી અધિનિયમ, જ્યાં સુધી અમાન્ય જાહેર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તેની કાનૂની અસર ચાલુ રહેશે અને કાયદાને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે તે પહેલાં લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી હજુ પણ સુરક્ષિત રહેશે.

૧૩.૭. આ દરખાસ્ત માટે મોટી સંખ્યામાં ચુકાદાઓ મોકલવામાં આવ્યા છે કે અમાન્યતાની ઘોષણા અને તેના પછીના પરિણામો બે અલગ–અલગ પાસાં છે અને આ અદાલતે મુકદ્દમાની પેન્ડન્સી દરમિયાન લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીનું રક્ષણ કરીને વારંવાર રાહત આપી છે.

૧૩.૮. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કાયદાકીય ક્ષમતાના અભાવ અથવા બંધારણના ભાગ–૩ અથવા અન્ય બંધારણીય મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવાના આધારે અમાન્ય જાહેર કરાયેલા કાયદાની સમાન અસર પડશે.કોઈ પણ કિસ્સામાં કોઈ તફાવત કરી શકાતો નથી.

૧૩.૯. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કાર્યવાહીથી રક્ષણ ૧૯૬૯ થી ચાલુ છે કારણ કે સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા યોગ્ય વહીવટી કાર્ય સુનિશ્ચિત કરવા માટે ટૂંકા ગાળા સિવાય જરૂરી માનવામાં આવતું હતું જ્યારે આ અદાલતે વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં સિંગલ ડિરેક્ટિવની સંબંધિત કલમની માન્યતાને રદ કરી હતી અને ત્યારબાદ, સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ.સતત, વિધાનસભા બિનજરૂરી અને તુચ્છ ફોજદારી કાર્યવાહીથી સરકારી અધિકારીઓને આવા રક્ષણ આપવાનું ચાલુ રાખવા માટે વિવિધ કાયદાઓમાં જોગવાઈઓનો સમાવેશ કરી રહી છે.

૧૩.૧૦. અંતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સંભવિત ઓવરરુલિંગના સિદ્ધાંતો અને બ્લેકસ્ટોનિયન સિદ્ધાંત વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતા નથી કારણ કે અગાઉના કોઈ નિર્ણયને નકારી કાઢવામાં આવ્યો નથી.આ બંધારણના ભાગ–૩નું ઉલ્લંઘન કરતા કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાનો કેસ છે.

૧૩.૧૧. હકીકતો અને સંજોગોમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મંજીત સિંહ બાલીની અપીલ મંજૂર થવાને પાત્ર છે.

૧૩.૧૨. આ જ પક્ષ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અમિત

દેસાઈએ પણ કેટલીક દલીલો કરી હતી.તેમણે આ અદાલતના બે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમ કે (૧) મોહનલાલ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [(૨૦૧૮) ૧૭–એસસીસી–૬૨૭] અને (૨) વરિંદર કુમાર વિરુદ્ધ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૨૦) ૩–એસસીસી–૩૨૧].

૧૪. પક્ષકારો વતી રજૂ કરાયેલી રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નીચેના પ્રશ્નો ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છેઃ

(૧) શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ પ્રક્રિયાનો ભાગ છે કે તે દોષિત ઠરાવવામાં આવે છે કે સજા?

(૨) શું ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાના સંદર્ભમાં બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ને કોઈ અસર અથવા સુસંગતતા હશે?

(૩) ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એને ગેરબંધારણીય અને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવાની અસર પાછલી અસરથી થશે અથવા તેને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાની તારીખથી લાગુ થશે?

૧૫. શરૂઆતમાં એ નોંધવું જોઈએ કે દલીલો દરમિયાન વકીલોને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ બેન્ચ તેને સંદર્ભિત ચોક્કસ પ્રશ્નનો જવાબ આપશે અને કરવામાં આવેલા સંદર્ભનો વ્યાપ વધારશે નહીં.જોકે વિદ્વાન

વકીલો અને વ્યક્તિગત રીતે પક્ષકારને તેમની રજૂઆતો કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી અને દલીલો દરમિયાન તેનો વ્યાપ વધારવા માટે સંદર્ભના અવકાશની બહાર મુદ્દાઓ ઉઠાવીને તપાસ કરવામાં આવી ન હતી, તેનો અર્થ એ નથી કે કોર્ટ આવી તમામ રજૂઆતો સાથે વ્યવહાર કરશે.એ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે બેન્ચ વ્યક્તિગત કેસોના ગુણદોષ સાથે વ્યવહાર કરશે નહીં અને પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા પછી, આ બાબતો સુનાવણી અને નિકાલ માટે આવા અધિકારક્ષેત્રોની સોંપવામાં આવેલી નિયમિત બેન્ચને પરત કરવામાં આવશે.

૧૬. આ રીતે ઘડવામાં આવેલા પ્રશ્નો પર સંબંધિત દલીલો અને કાનૂની સ્થિતિનું વિશ્લેષણ કરવાનું શરૂ કરતા પહેલા, કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલા મંજૂરી મેળવવાના ઇતિહાસનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરી શકાય છે.

૧૬.૧. ૧૯૬૯માં કેન્દ્ર સરકારે એક નિર્દેશ જારી કર્યો હતો, જે વિવિધ મંત્રાલયો/વિભાગો દ્વારા સીબીઆઈ ને જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાઓનો સંકલિત સમૂહ છે અને તેમાં સમયાંતરે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.નિર્દેશ નંબર ૪.૭ (૩) માં અમુક શ્રેણીના સનદી અધિકારીઓ સામે તપાસ શરૂ કરવા અથવા કેસ નોંધવાની પદ્ધતિઓ સંબંધિત સૂચનાઓ છે અને ચોક્કસ સ્તરથી ઉપરના સરકારી અને જાહેર ક્ષેત્રના સાહસો અને રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકોના અધિકારીઓ સામે તપાસ શરૂ કરવા માટે

નિયુક્ત સત્તામંડળની પૂર્વ મંજૂરીની જોગવાઈ છે.એ જ નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

"૪.૭(૩)(૧) કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જે નિર્ણય લેનાર સ્તરના અધિકારી હોય અથવા રહી હોય (કેન્દ્ર સરકારમાં સંયુક્ત સચિવ અથવા તેના સમકક્ષ હોય અથવા જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમમાં પ્રતિનિયુક્તિ પર હોય અથવા રહી હોય તેવા અધિકારીઓ; કેન્દ્ર સરકારમાં ઉપરોક્ત સંયુક્ત સચિવની સમકક્ષ સ્તરના ભારતીય રિઝર્વ બેંકના અધિકારીઓ, સેબીના કાર્યકારી નિર્દેશકો અને તેનાથી ઉપરના અને રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકોના બોર્ડની નીચે એક સ્તરના હોય તેવા બેંકના અધ્યક્ષ અને વ્યવસ્થાપકીય નિર્દેશકો અને કાર્યકારી નિર્દેશકો), તેમના સંબંધમાં એસપીઇ કોઈ પણ તપાસ (પીઇ અથવા આરસી) હાથ ધરે તે પહેલાં સંબંધિત મંત્રાલય/વિભાગના સચિવની પૂર્વ મંજૂરી હોવી જોઈએ. જેમાં તેમના સંદર્ભમાં શોધનો આદેશ આપવાનો સમાવેશ થાય છે.આવી મંજૂરી વિના, એસ. પી. ઈ. દ્વારા કોઈ તપાસ શરૂ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) સચિવ અથવા અગ્ર સચિવ દરજ્જાના કોઈ પણ અધિકારીને લગતા કેસો સિવાય, ઉપરોક્ત જરૂરી પૂર્વ મંજૂરી મેળવવા માટે સીબીઆઈ દ્વારા વહીવટી મંત્રાલયો/વિભાગોને મોકલવામાં

આવેલા તમામ કેસોનો નિકાલ તેમના દ્વારા આવા સંદર્ભ પ્રાપ્ત થયાના બે મહિનાના સમયગાળાની અંદર કરવો જોઈએ.સરકારના સચિવ અથવા અગ્ર સચિવ દરજ્જાના અધિકારીઓના સંદર્ભમાં, આવા સંદર્ભો નિયામક, સીબીઆઈ દ્વારા કેબિનેટ સચિવને તેના અધ્યક્ષ તરીકે કેબિનેટ સચિવ અને તેના સભ્યો તરીકે કાયદા સચિવ અને સચિવ (કર્મચારી) ની બનેલી સમિતિની વિચારણા માટે આપવા જોઈએ.સમિતિએ કેબિનેટ સચિવ દ્વારા આવા સંદર્ભ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી બે મહિનાની અંદર આવા તમામ સંદર્ભોનો નિકાલ કરવો જોઈએ.

(૩) જ્યારે અધિક સચિવ અથવા સમકક્ષ હોદ્દા સુધીના અધિકારીના સંબંધમાં નિયામક, સીબીઆઈ અને વહીવટી મંત્રાલય/વિભાગના સચિવ વચ્ચે કોઈ મતભેદ હોય, ત્યારે સીબીઆઈ દ્વારા ઉપરોક્ત કલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત સમિતિ સમક્ષ પ્લેસમેન્ટ માટે બાબતો સચિવ (કર્મચારી) ને મોકલવામાં આવશે. સચિવ (કર્મચારી) દ્વારા આવા સંદર્ભની પ્રાપ્તિની તારીખથી બે મહિનાની અંદર સમિતિ દ્વારા આવી બાબત પર વિચાર કરવો જોઈએ અને તેનો નિકાલ કરવો જોઈએ.

(૪) કેબિનેટ સચિવ હોય કે રહી હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિના સંબંધમાં, એસપીઇ ઉપરોક્ત (૧) કેસમાં ઉલ્લેખિત પ્રકારનું

કોઈપણ પગલું ભરે તે પહેલાં આદેશો માટે પ્રધાનમંત્રીને સુપરત કરવું જોઈએ.

વિનીત નારાયણ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ઉપરોક્ત સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) ની માન્યતાને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી હતી.

૧૬.૨. રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ એવા નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે આવા નિર્દેશને માન્ય ઠેરવી શકાતો નથી અને તે મુજબ તેને રદ કર્યો હતો.વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ચુકાદો ૧૮.૧૨.૧૯૯૭ પર આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૬.૩. સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) જેવી જ મંજૂરીની જરૂરિયાત ૨૫.૦૮.૧૯૯૮ થી અમલમાં આવતા વટહુકમ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી હતી અને તે ૨૭.૧૦.૧૯૯૮ સમાપ્ત થાય ત્યાં સુધી ચાલી હતી.ત્યારબાદ, ૨૦૦૩માં, સેન્ટ્રલ વિજિલન્સ કમિશન એક્ટ, ૨૦૦૩ (એક્ટ નં.૪૫/૨૦૦૩) ની કલમ ૨૬ (c) [ટૂંકમાં, એક્ટ નં.૪૫/૨૦૦૩] દ્વારા ડીએસપીઇ એક્ટમાં સિંગલ ડિરેક્ટિવ નંબર ૪.૭ (૩) જેવી જ કલમ ૬એ દાખલ કરવામાં આવી હતી.ઉપરોક્ત જોગવાઈ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છેઃ

"ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ

૬એ. તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરવા માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરી.–

(૧) દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સંસ્થા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (૧૯૮૮નો ૪૯) હેઠળ કથિત રીતે કરવામાં આવેલા કોઈપણ ગુનાની કેન્દ્ર સરકારની અગાઉની મંજૂરી સિવાય કોઈ તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરશે નહીં, સિવાય કે જ્યાં આવા આરોપો –

(એ) કેન્દ્ર સરકારના સંયુક્ત સચિવ અને તેનાથી ઉપરના સ્તરના કર્મચારીઓ; અને

(બી) કોઈ પણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ, સરકારી કંપનીઓ, મંડળીઓ અને તે સરકારની માલિકી અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળના સ્થાનિક સત્તામંડળો દ્વારા સ્થાપિત નિગમોમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા અધિકારીઓ.

(૨) પેટા–કલમ (૧) માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (૧૯૮૮ નો ૪૯) ની કલમ ૭ ના સ્પષ્ટીકરણના ખંડ (સી) માં ઉલ્લેખિત કાનૂની મહેનતાણું સિવાય અન્ય કોઈ વળતર સ્વીકારવા

અથવા સ્વીકારવાનો પ્રયાસ કરવાના આરોપ પર સ્થળ પર વ્યક્તિની ધરપકડ સાથે સંકળાયેલા કેસો માટે આવી કોઈ મંજૂરીની જરૂર રહેશે નહીં.]"

૧૭. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ૦૬.૦૫.૨૦૧૪ પર ચુકાદો આપવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી આ કલમ દસ વર્ષથી વધુ સમય સુધી કાયદાકીય પુસ્તકમાં રહી હતી, જેમાં તેને બંધારણના ભાગ–૩ની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી કલમ તરીકે ગેરબંધારણીય ગણાવી હતી.

૧૮. સંસદે ફરીથી પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં ૨૬.૦૭.૨૦૧૮ ની અસર સાથે કલમ ૧૭એ દાખલ કરી.આ જોગવાઈ કાયદાના પુસ્તકમાં ચાલુ રહી છે.તેમાં સરકારી કર્મચારીઓના કોઈ પણ વર્ગીકરણ વિના કાર્યવાહી પહેલાં મંજૂરીની પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી.કોઈપણ શ્રેણી, વર્ગ અથવા સ્તરના તમામ સરકારી કર્મચારીઓને પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૧૭એ હેઠળ રક્ષણ આપવામાં આવે છે.ઉપરોક્ત જોગવાઈ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છેઃ

૧૭એ.સરકારી કર્મચારી દ્વારા સત્તાવાર કાર્યો અથવા ફરજોના નિર્વહનમાં લેવામાં આવેલી ભલામણો અથવા નિર્ણય સાથે સંબંધિત ગુનાઓની પૂછપરછ અથવા તપાસ અથવા તપાસ.–– કોઈ પણ પોલીસ અધિકારી આ

અધિનિયમ હેઠળ જાહેર સેવક દ્વારા કરવામાં આવેલા કથિત ગુનાની કોઈ પણ તપાસ અથવા તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરશે નહીં, જ્યાં કથિત અપરાધ અગાઉની મંજૂરી વિના, આવા જાહેર સેવક દ્વારા તેમના સત્તાવાર કાર્યો અથવા ફરજોના નિર્વહનમાં કરવામાં આવેલી કોઈપણ ભલામણ અથવા લેવામાં આવેલા નિર્ણય સાથે સંબંધિત હોય.

(એ) સંઘની બાબતોના સંબંધમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય તે સમયે નોકરી કરતી અથવા નોકરી કરતી વ્યક્તિની બાબતમાં, તે સરકાર;

(બી) જે વ્યક્તિ નોકરીમાં છે અથવા નોકરીમાં હતી તે વ્યક્તિના કિસ્સામાં, જ્યારે રાજ્ય સરકારની બાબતોના સંબંધમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે સમયે;

(સી) અન્ય કોઈ વ્યક્તિના કિસ્સામાં, તેને તેના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે સક્ષમ અધિકારી, તે સમયે જ્યારે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતોઃ

પરંતુ પોતાના માટે અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ માટે કોઈ અનુચિત લાભ સ્વીકારવા અથવા સ્વીકારવાનો પ્રયાસ કરવાના આરોપમાં સ્થળ પર જ વ્યક્તિની ધરપકડ સાથે સંકળાયેલા કેસો માટે આવી કોઈ મંજૂરીની જરૂર રહેશે નહીં.

વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે સંબંધિત સત્તાધિકારી આ કલમ હેઠળ તેના નિર્ણયને ત્રણ મહિનાના સમયગાળાની અંદર જણાવશે, જે આવા સત્તાધિકારી દ્વારા લેખિતમાં નોંધાવવાના કારણો માટે વધુ એક મહિનાનો સમયગાળો લંબાવી શકાય છે.

૧૯. ઉપરોક્તમાંથી, આપણે જોઈએ છીએ કે બે પ્રસંગોએ બે વર્ષની નાની બારીઓ છે જ્યારે આવી કોઈ સુરક્ષા ઉપલબ્ધ નહોતી, અન્યથા, ૧૯૬૯ થી જ કાર્યવાહી પહેલાં મંજૂરી સંબંધિત રક્ષણ અમલમાં છે અને આજે પણ ચાલુ છે.

<u>બંધારણના અનુચ્છેદ–૨૦ (૧) અને ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ના સંદર્ભમાં તેની લાગુતા (પ્રશ્ન નં.૧ &૨).</u>

૨૦. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચ ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ની બંધારણીય માન્યતાની ચકાસણી કરી રહી હતી. કલમ ૬એમાં બે પેટા–વિભાગો (૧) અને (૨) છે.પેટા–કલમ (૧) કેન્દ્ર સરકારની અગાઉની મંજૂરી વિના પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ કોઈપણ ગુનાની કોઈપણ તપાસ અથવા તપાસ સામે રક્ષણ પૂરું પાડે છે, જ્યાં આરોપ સંયુક્ત સચિવ અને તેનાથી ઉપરના સ્તરના કેન્દ્ર સરકારના કર્મચારીઓ સાથે સંબંધિત છે (કલમ એ) અને કોઈપણ

કેન્દ્રીય અધિનિયમ, સરકારી કંપનીઓ, મંડળીઓ અને સરકારની માલિકીના અથવા નિયંત્રિત સ્થાનિક સત્તામંડળો દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમોમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા અધિકારીઓ પણ.પેટા–કલમ (૨) એ બિન–અસ્થાયી કલમ સાથે શરૂ થાય છે જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૭ના સ્પષ્ટીકરણના ખંડ (સી) માં ઉલ્લેખિત કાનૂની મહેનતાણું સિવાય અન્ય કોઈ વળતર સ્વીકારવા અથવા સ્વીકારવાનો પ્રયાસ કરવાના આરોપમાં સ્થળ પર જ વ્યક્તિની ધરપકડ સાથે સંકળાયેલા કેસો માટે આવી કોઈ મંજૂરીની જરૂર રહેશે નહીં.પેટા–કલમ (૨) પેટા–કલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત શ્રેણીના સરકારી કર્મચારીનું રક્ષણ છીનવી લે છે, જ્યાં કોઈ પણ સંતોષ સ્વીકારવા અથવા સ્વીકારવાનો પ્રયાસ કરવાના આરોપમાં સ્થળ પર જ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની હોય છે.

૨૧. બંધારણીય ખંડપીઠે એવું માન્યું હતું કે કલમ ૬એ (૧), જેમાં પીસી એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળ કથિત રીતે કરવામાં આવેલા કોઈપણ ગુનાની કોઈપણ તપાસ અથવા તપાસ હાથ ધરવા માટે કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરીની જરૂર હોય છે, તે અમાન્ય અને ગેરબંધારણીય અને બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન છે.જરૂરી પરિણામ તરીકે, તે વધુ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત જોગવાઈ રજૂ કરતી ૨૦૦૩ ના અધિનિયમ નંબર ૪૫ ની કલમ ૨૬ (સી) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ પણ અમાન્ય હતી.

૨૨. ૧૦.૦૩.૨૦૧૬ ના સંદર્ભ આદેશમાં બંધારણની કલમ ૨૦ના સંદર્ભમાં નક્કી કરવા માટે સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) માં બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા જાહેરનામાની પૂર્વલક્ષી અરજીની જરૂર હતી.તેથી, કલમ ૨૦ ના અવકાશ અને ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ના સંદર્ભમાં તેને કોઈ લાગુ પડશે કે નહીં તે અંગે ટૂંકમાં ચર્ચા કરવી જરૂરી રહેશે.

૨૩. આવું કરવા માટે આગળ વધતા પહેલા, એ તપાસવું યોગ્ય રહેશે કે શું સરકારી કર્મચારીઓની અમુક શ્રેણીઓને રક્ષણ પૂરું પાડતી ડીએસપીઇ કાયદાની કલમ ૬એ, કોઈપણ રીતે, દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા સમાન હશે અથવા તે સંપૂર્ણપણે પ્રક્રિયાગત પાસું હશે.ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ કોઈપણ ગુના માટે કોઈ દોષિત ઠેરવતી નથી અથવા રજૂ કરતી નથી.તે માત્ર એક પ્રક્રિયાગત રક્ષણ છે જે પીસી અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ ગુનાની તપાસ અથવા તપાસ કરવાના સંદર્ભમાં ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એમાં સૂચિબદ્ધ છે.ડીએસપીઈ અધિનિયમની કલમ ૬એ પણ કોઈ સજા નક્કી કરતી નથી કે તે કોઈ ગુના માટે હાલની સજામાં ફેરફાર કરતી નથી.

૨૪. પ્રતિવાદી અથવા શ્રી દાતાર દ્વારા એવો પ્રચાર કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ પ્રક્રિયાગત

કાયદાનો ભાગ નથી અને તે કોઈપણ રીતે કોઈ પણ દોષિત ઠેરવે છે અથવા અપરાધ કર્યા પછી કોઈપણ સજામાં વધારો કરે છે.તેથી એવું માનવામાં આવે છે કે ડીએસપીઈ કાયદાનો કુએ એ માત્ર વરિષ્ઠ સરકારી કર્મચારીઓને રક્ષણના રૂપમાં પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે.તે કોઈ નવો ગુનો દાખલ કરતું નથી કે સજા કે સજામાં વધારો કરતું નથી.

૨૫. બંધારણની કલમ ૨૦નું આ તબક્કે જ પુનઃઉત્પાદન કરવું તેના યોગ્ય વિશ્લેષણ અને સંબંધિત વકીલોની દલીલોની પ્રશંસા માટે ઉપયોગી થશે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છેઃ

"૨૦. ગુના માટે દોષિત ઠેરવવાના સંદર્ભમાં રક્ષણ.

(૧) કોઈ પણ વ્યક્તિને ગુના તરીકે ચાર્જ કરવામાં આવેલા અધિનિયમના સમયે અમલમાં રહેલા કાયદાના ઉલ્લંઘન સિવાય કોઈ પણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવશે નહીં, અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકે તે કરતાં વધુ દંડને આધિન રહેશે નહીં.

(૨) કોઈ પણ વ્યક્તિ પર એક જ ગુના માટે એકથી વધુ વખત કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં અને સજા કરવામાં આવશે નહીં.

(૩) કોઈ પણ ગુનાની આરોપી વ્યક્તિને પોતાની વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવા માટે દબાણ કરવામાં આવશે નહીં."

૨૬. વર્તમાન કિસ્સામાં અમે ફક્ત બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) સાથે સંબંધિત છીએ.તેથી, આપણે પેટા લેખ (૨) અને (૩) ની તપાસ કરવાની જરૂર નથી.

૨૭. બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) માં બે ભાગો છે.પ્રથમ ભાગ એવા કોઈપણ કાયદાને પ્રતિબંધિત કરે છે જે પૂર્વલક્ષી અસર સાથે કાયદાના ઉલ્લંઘન માટે ન્યાયિક સજા સૂચવે છે.બંધારણની કલમ ૨૦ ની પેટા–કલમ (૧) નાગરિક જવાબદારીને લાગુ પડતી નથી, જે ફોજદારી ગુના માટેની સજાથી અલગ છે.વધુમાં, જે પ્રતિબંધિત છે તે પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ કોઈપણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા છે, જો કે ટ્રાયલ પોતે પ્રતિબંધિત નથી.બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ના ઉલ્લંઘનને કારણે, જ્યારે કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે અથવા જે સમયે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો તેનાથી અલગ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવતી કાર્યવાહી ગેરબંધારણીય નથી.જો બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળ ભેદભાવ અથવા અન્ય કોઈ મૂળભૂત અધિકારના ઉલ્લંઘનને કારણે પ્રક્રિયા અથવા સુનાવણી પડકારજનક હોય તો તે અલગ હોઈ શકે છે.

૨૮. બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળનો અધિકાર એક ખૂબ જ મૂલ્યવાન અધિકાર છે, જે અદાલતો દ્વારા સુરક્ષિત

અને સંરક્ષિત હોવો જોઈએ કારણ કે તે બંધારણીય આદેશ છે.રાવ શિવ બહાદુર સિંહ વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [(૧૯૫૩) ૨–એસ. સી. સી.–૧૧૧] માં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ફિલિપ્સ વિરુદ્ધ આયર [૧–(૧૮૭૦)–એલ. આર.–૬–ક્યૂ. બી.–૧ પાન–૨૩ અને ૨૫ પર] અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટના કાલ્ડર વિરુદ્ધ બુલ [૧–એલ. એડ.–૬૪૮ પાનું ૬૪૯:૩–યુ. એસ. (૩–Dall)–૩૮૬ (૧૭૯૮)], એવું માનવું કે તે અત્યંત અન્યાયી, અન્યાયી અને માનવ અધિકારોનું ઉલ્લંઘન હશે કે જે વ્યક્તિને કૃત્યો અથવા ભૂલો માટે પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ સજા કરવામાં આવે જે જ્યારે કરવામાં આવે ત્યારે ગુનો ન હતો.ન્યાયશાસ્ત્રની અંગ્રેજી પ્રણાલીમાં, લેખિત બંધારણની ગેરહાજરીમાં, આવા કાયદાઓનો વિરોધ નિષ્પક્ષતા અને ન્યાયની સાર્વત્રિક કલ્પનાઓ પર ન્યાયી ઠેરવવામાં આવે છે, કાયદાને જ અમાન્ય બનાવવાના આધારે નહીં, પરંતુ જ્યાં કાયદાની ભાષા કોઈપણ રીતે તેને મંજૂરી આપે છે ત્યાં તેની ફાયદાકારક રચનાને અનિવાર્ય બનાવે છે.અમેરિકન કાયદા હેઠળ, પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદાઓને કલમ ૧, કલમ ૯ અને ૧૦ના આધારે અમાન્ય ઠેરવવામાં આવે છે.[એ નોંધવું જોઈએ કે અમેરિકન બંધારણની જોગવાઈઓ અલગ રીતે લખવામાં આવી છે.આપણે કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ની ભાષાને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

૨૯. રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) અવલોકન કરે છે કે બંધારણની કલમ

૨૦ની પેટા–કલમ (૧) ની ભાષા દ્રષ્ટિએ ઘણી વ્યાપક છે કારણ કે કલમ હેઠળનો પ્રતિબંધ કાયદાની માન્યતાને પસાર કરવા સુધી મર્યાદિત નથી, અને તે સંપૂર્ણ અસર ઉપયોગમાં લેવાતા વાસ્તવિક શબ્દો અને તેઓ જે વ્યક્ત કરે છે તેને આપવી જોઈએ.તદનુસાર, આ નિર્ણયે ૧૯૪૯ના વિધા પ્રદેશ વટહુકમ ૪૮ને રદ કર્યો હતો, જે ૧૧.૦૯.૧૯૪૯ પર ઘડવામાં આવ્યો હોવા છતાં, એવું માન્યું હતું કે આ જોગવાઈઓ ૦૯.૦૪.૧૯૪૮ પર અમલમાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે, જે ગુનાઓ આચરવાની તારીખ પહેલાની તારીખ છે.'અમલમાં કાયદો' શબ્દનો અર્થઘટન કરતા એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે પૂર્વલક્ષી અસર આપતો વટહુકમ બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) માં ઉપયોગમાં લેવાતા 'અમલમાં કાયદો' શબ્દસમૂહના અર્થમાં નહીં આવે.'અમલમાં કાયદો' એ અમલમાં હોવાનું માનવામાં આવતા કાયદા સાથે નહીં, પરંતુ હકીકતમાં અમલમાં હોવાનું માનવામાં આવે છે, અને ત્યારે જ તે 'હાલના કાયદા' ના અર્થમાં આવશે.જ્યારે તેઓ બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) પાછળના હિતકારી હેતુ અને હેતુને હરાવવાના ઈરાદા સાથે હોય ત્યારે કલાકૃતિ અથવા કલ્પના ખોટી પડી જશે. [વર્તમાન કેસમાં, આપણે તપાસ કરવાની જરૂર નથી–જ્યારે કોઈ ગુનો સતત ગુનો હોય, ત્યારે તે એક પાસું અને નોંધપાત્ર ચર્ચાનો વિષય છે]

૩૦. ઉપરોક્ત તર્ક અને અર્થઘટનના સિદ્ધાંતો કલમ ૨૦ના પેટા–લેખ (૧) ના બીજા ભાગને સમાન રીતે લાગુ પડે છે, જે જણાવે છે કે વ્યક્તિને તે સમયે જ કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત દંડને આધિન કરી શકાય છે જ્યારે તેના પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય.ગુનો કર્યા પછી કોઈપણ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત કોઈપણ વધારાના અથવા તેનાથી વધુ દંડ તેના પર લાદવામાં અથવા લાદવામાં નહીં આવે.પેટા–લેખ દંડ અથવા સજાના અવેજીને પ્રતિબંધિત કરતું નથી જે અગાઉના કરતાં વધારે અથવા વધારે નથી અથવા ફોજદારી કાયદાની કઠોરતામાં ફેરફાર કરે છે.[ટી. બરાઇ વિરુદ્ધ હેનરી આહ હો, (૧૯૮૩) ૧ એસસીસી ૧૭૭ અને પ્રતાપ સિંહ વિરુદ્ધ ઝારખંડ રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૩ એસસીસી ૫૫૧ જુઓ. પછીનો ચુકાદો કેટલાક ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે].

૩૧. વર્તમાન વિવાદના મર્યાદિત અવકાશને ધ્યાનમાં રાખીને, આપણે કલમ ૨૦ના પેટા–લેખ (૧) ની વધુ વિગતવાર તપાસ કરવાની જરૂર નથી.અમે બંધારણીય બાંયધરીનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે નાગરિકો અને વ્યક્તિઓને પૂર્વવર્તી પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદાઓથી રક્ષણ આપે છે, તેનું કારણ એ છે કે અમારો નિર્ણય કોઈ પણ રીતે બંધારણીય આદેશને નબળો પાડતો નથી.વર્તમાન સંદર્ભમાં સામેલ મુદ્દો પ્રક્રિયાની બાબત સાથે સંબંધિત છે, બંધારણની કલમ ૨૦ની પેટા–કલમ (૧) દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલા બે પાસાઓ સાથે નહીં.

૩૨. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલે સામાન્ય કલમ અધિનિયમ, ૧૮૯૭ની કલમ ૬નો પણ ટૂંકમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે.ઉપરોક્ત જોગવાઈનું અહીં પુનઃઉત્પાદન કરવું યોગ્ય રહેશેઃ

"જ્યાં આ અધિનિયમ, અથવા આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી કરવામાં આવેલ કોઈપણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ અથવા નિયમન, અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલા અથવા ત્યારબાદ કરવામાં આવનાર કોઈપણ કાયદાને રદ કરે છે, તો પછી, જ્યાં સુધી કોઈ અલગ હેતુ દેખાતો નથી, ત્યાં સુધી રદ કરવામાં આવશે નહીં –

(એ) જે સમયે રદ કરવામાં આવે તે સમયે અમલમાં ન હોય તેવી અથવા અસ્તિત્વમાં ન હોય તેવી કોઈપણ વસ્તુને પુનર્જીવિત કરવી; અથવા

(બી) આ રીતે રદ કરાયેલા કોઈપણ કાયદાના અગાઉના અમલને અથવા તે હેઠળ યોગ્ય રીતે કરવામાં આવેલ અથવા ભોગવવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્યને અસર કરે છે; અથવા

(સી) આ રીતે રદ કરાયેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ હસ્તગત, ઉપાર્જિત અથવા ઉપાર્જિત કોઈપણ અધિકાર, વિશેષાધિકાર, જવાબદારી અથવા જવાબદારીને અસર કરે છે; અથવા

(ડી) આ રીતે રદ કરાયેલા કોઈપણ કાયદા સામે કરવામાં આવેલા

કોઈપણ ગુનાના સંદર્ભમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ દંડ, જપ્તી અથવા સજાને અસર કરે છે; અથવા

(ઈ) ઉપરોક્ત કોઈપણ અધિકાર, વિશેષાધિકાર, જવાબદારી, જવાબદારી, દંડ, જપ્તી અથવા સજાના સંદર્ભમાં કોઈપણ તપાસ, કાનૂની કાર્યવાહી અથવા ઉપાયને અસર કરે છે;

અને આવી કોઈપણ તપાસ, કાનૂની કાર્યવાહી અથવા ઉપાય શરૂ કરી શકાય છે, ચાલુ રાખી શકાય છે અથવા અમલમાં મૂકી શકાય છે, અને આવા કોઈપણ દંડ, જપ્તી અથવા સજા લાદવામાં આવી શકે છે જાણે કે રદ કરવાનો કાયદો અથવા નિયમન પસાર કરવામાં આવ્યું ન હોય."

ઉપરોક્ત જોગવાઈનું સાદું વાંચન સૂચવે છે કે કાયદાને રદ કરવાથી અગાઉની કામગીરીને અસર થશે નહીં, સિવાય કે કોઈ અલગ હેતુ દેખાય.અહીં એ યોગ્ય રીતે નોંધવું જોઈએ કે વર્તમાન કેસમાં કોઈ પણ કાયદાને રદ અથવા પુનર્જીવિત કરવાનો સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ તે એક એવો કેસ છે જેમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે બંધારણની કલમ ૧૪ દ્વારા કાયદાકીય જોગવાઈને અમાન્ય અને ગેરબંધારણીય જાહેર કરી છે.જેમ કે ૧૮૯૭ના કાયદાની કલમ ૬ લાગુ થશે નહીં.

33. આ તબક્કે, બંધારણની કલમ ૨૦ની લાગુ પડતા સંબંધિત ઉપરોક્ત મુદ્દા પર કેસ કાયદાનો ટૂંકમાં ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે.

(૧) રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, બંધારણીય બેન્ચ, ૧૯૫૩ સુધી, બે અલગ–અલગ સંજોગોમાં ઉઠાવવામાં આવેલી બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ની અસર સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી.પ્રથમ એ હતું કે જે અદાલતે દોષિત ઠેરવ્યો હતો તેને ગુનો થયાના ઘણા સમય પછી અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું હતું અને ગુનાના સમયે મંચ અલગ હતો.બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ના સંદર્ભમાં ઉઠાવવામાં આવેલો બીજો મુદ્દો એ હતો કે જો કે આ ગુનો માર્ચ અને એપ્રિલ ૧૯૪૯માં કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૯માં અમલમાં આવેલા વટહુકમ દ્વારા, કાયદાઓ અપનાવવામાં આવ્યા હતા, જેમાં અપીલકર્તાઓ પર જે ગુનાઓ માટે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો તેને આવરી લેવામાં આવ્યો હતો અને જેમ કે કલમ ૨૦ (૧) તેમને રક્ષણ આપશે અને તેમના પર આવા ગુના માટે કેસ ચલાવી શકાતો નથી, જે પછીથી દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

(૨) બંધારણીય ખંડપીઠે બંને બાબતો પરની અરજી ફગાવી દીધી હતી.જો કે વર્તમાન કેસમાં, ચિંતા માત્ર ગુનાની સુનાવણી માટે સક્ષમ અદાલતને લગતા મુદ્દાને લગતા પ્રથમ પાસા સાથે છે જે

પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે અને તેને ગુના પછી દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.બંધારણીય ખંડપીઠે ઉપરોક્ત મુદ્દા અંગે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૯. આ સંદર્ભમાં એ નોંધવું જરૂરી છે કે કલમ ૨૦ હેઠળ જે પ્રતિબંધિત છે તે માત્ર પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અથવા સજા છે અને તેની સુનાવણી નથી.ગુનાના સમયે જે મેળવવામાં આવ્યું હતું તેનાથી અલગ પ્રક્રિયા હેઠળ અથવા તે સમયે જેની ક્ષમતા હતી તેનાથી અલગ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી સુનાવણીને હકીકતમાં ગેરબંધારણીય ન ગણી શકાય.ગુના માટે આરોપી વ્યક્તિને કોઈ ચોક્કસ અદાલત દ્વારા અથવા કોઈ ચોક્કસ પ્રક્રિયા દ્વારા સુનાવણી કરવાનો કોઈ મૂળભૂત અધિકાર નથી, સિવાય કે ભેદભાવ અથવા અન્ય કોઈ મૂળભૂત અધિકારના ઉલ્લંઘન દ્વારા કોઈ બંધારણીય વાંધો સામેલ હોઈ શકે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૩) બીજા પાસાના સંદર્ભમાં પણ, બંધારણીય ખંડપીઠે અપીલકર્તાની તરફેણ કરી ન હતી અને એવું માન્યું હતું કે વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્યને ભૂતકાળમાં લાગુ કરવામાં આવતા કાયદા ઘડવાની સત્તા છે અને તે કારણસર પણ કે ઉપરોક્ત ગુનો પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં હતો અને ૧૯૪૮માં જ તે રાજ્યમાં અમલમાં હતો.

(૪) એસ. કે. ઘોષ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ પર સુનાવણી કરી રહી હતી, જેમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ચુકાદાની ચોકસાઈ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા બે માનનીય ન્યાયાધીશોએ પ્રતિવાદી એસ. કે. ઘોષની અપીલને મંજૂરી આપી હતી, પરંતુ અલગ–અલગ કારણોસર.ન્યાયમૂર્તિ મિત્તરે જમીની કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ની લાગુ પડવાની બાબત પર ધ્યાન આપ્યું ન હતું.૧૯૪૪ના વટહુકમ દ્વારા ફોજદારી કાયદા, ૧૯૪૪ના સુધારાની કલમ ૧૨ હેઠળ કોઈ નિર્ધારણ ન હોવાના કારણે તેને અલગ રાખવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે ન્યાયમૂર્તિ ભટ્ટાચાર્યએ જમીને આ આધાર પર અલગ રાખી હતી કે ૧૯૪૪નો વટહુકમ ૨૩.૦૮.૧૯૪૪ પર અમલમાં આવ્યો હતો, જ્યારે ગુનો કરવા માટેનો અસરકારક સમયગાળો જુલાઈ ૧૯૪૪માં સમાપ્ત થયો હતો.

(૫) બંધારણીય ખંડપીઠે પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યની અપીલને એમ કહીને મંજૂરી આપી કે સંબંધિત ન્યાયાધીશો દ્વારા લેવામાં આવેલા બંને મંતવ્યો સાચા નથી.

(૬) બંધારણીય ખંડપીઠે ફરી એકવાર રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં અગાઉની બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા

ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત કેસમાં જપ્તીને દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી અને તેથી કલમ ૨૦ (૧) લાગુ કરી શકાતી નથી.ઉપરોક્ત ચુકાદામાંથી સંબંધિત અવતરણ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યું છેઃ

"૧૬. આપણે આ સંબંધમાં રાવ શિવ બહાદુર સિંહ વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્યનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ જ્યાં કલમ ૨૦ (૧) પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો.તે કિસ્સામાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે "બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) માં પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદાઓ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા અને દંડની રજૂઆત સામેનો પ્રતિબંધ બંધારણ પછીના કાયદાઓ સુધી મર્યાદિત નથી, પરંતુ બંધારણ સમક્ષ પસાર થયેલા પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદાઓને પણ લાગુ પડે છે.આ અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે કલમ ૨૦ માત્ર પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, અને તેની સુનાવણી પર નહીં.ગુનાના સમયે જે મેળવવામાં આવ્યું હતું તેનાથી અલગ પ્રક્રિયા હેઠળ અથવા તે સમયે જેની ક્ષમતા હતી તેનાથી અલગ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી સુનાવણીને હકીકતમાં ગેરબંધારણીય ન ગણી શકાય.તેથી, આ કેસ દર્શાવે છે કે તે માત્ર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૩માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલી સજા છે જે કલમ ૨૦ (૧) માં સમાવિષ્ટ છે અને પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો

કાયદા હેઠળની સજા અથવા પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળની સજા કલમ ૨૦ (૧) દ્વારા પ્રભાવિત થશે; પરંતુ કલમ ૧૩ (૩) ની જોગવાઈઓ કે જેની સાથે આપણે વર્તમાન અપીલમાં સંબંધિત છીએ તેને દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી અને તેથી અમારા મતે કલમ ૨૦ (૧) કલમ ૧૩ (૩) હેઠળ પસાર કરાયેલા આદેશોને લાગુ કરી શકતી નથી.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૭) રતન લાલ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ૨ ની બહુમતીથી:૧ એવો મત હતો કે ગુના પછી બનાવવામાં આવેલ કાયદો કે જે ન તો ગુનો બનાવે છે અને ન તો સજામાં વધારો કરે છે પરંતુ પ્રથમ વખત ગુનેગારોના સુધારા માટે ફાયદાકારક કાયદો છે, તેનો લાભ પ્રથમ વખત દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા આવા આરોપીઓને આપી શકાય છે, એટલે કે, પ્રોબેશન ઓફ ઓફેન્ડર્સ એક્ટ ૧૯૫૮ હેઠળ, અને બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) નો કોઈ ઉપયોગ થશે નહીં.

(૮) સુકુમાર પાઇન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય ખંડપીઠે રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) માં અગાઉની બંધારણીય પીઠ પર આધાર રાખીને વધુમાં જણાવ્યું હતું કે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧)

અંતર્ગત કોઈ સિદ્ધાંત નથી જે કોઈપણ પ્રક્રિયાના અધિકારને નિહિત અધિકાર બનાવે છે.ચુકાદામાંથી સંબંધિત અવતરણ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યું છેઃ

"૨૦. ...રાવ શિવ બહાદુર સિંહ વિરુદ્ધ વિંધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય કેસમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે તેમ, અપરાધ કરવાના આરોપી વ્યક્તિને કોઈ ચોક્કસ અદાલત અથવા કોઈ ચોક્કસ પ્રક્રિયા દ્વારા કેસ ચલાવવાનો કોઈ નિહિત અધિકાર નથી, સિવાય કે ભેદભાવ અથવા અન્ય કોઈ મૂળભૂત અધિકારના ઉલ્લંઘન દ્વારા કોઈ બંધારણીય વાંધો હોય.તે સારી રીતે ઓળખાય છે કે "કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈપણ પ્રક્રિયામાં નિહિત અધિકાર નથી" (મેક્સવેલ ૧૧મી આવૃત્તિ દ્વારા). પૃષ્ઠ.૨૧૬), અને અમને કોઈ કારણ દેખાતું નથી કે શા માટે આ સામાન્ય નિયમ વર્તમાન કિસ્સામાં પ્રચલિત ન હોવો જોઈએ.બંધારણની કલમ ૨૦ અંતર્ગત કોઈ સિદ્ધાંત નથી જે કોઈપણ પ્રક્રિયાના અધિકારને નિહિત અધિકાર બનાવે છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૯) જી.પી. નૈય્યર (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ની કલમ ૫ (૩) ને રદ કરવા અને તેને પુનર્જીવિત કરવાની અસર અંગે વિચારણા કરતી વખતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે કલમ ૫ (૩) પોતે કોઈ ગુનો નિર્ધારિત કરતી નથી અથવા રજૂ

કરતી નથી.તે માત્ર પુરાવાનો નિયમ હતો જ્યારે કે ગુનાની જોગવાઈ ૧૯૪૭ના કાયદાની કલમ ૫ (૧) અથવા ૫ (૨) હેઠળ કરવામાં આવી હતી. જેમ કે, તેમાં અપીલકર્તાનો દાવો કે ભ્રષ્ટાચાર વિરોધી કાયદા (સુધારા) બિલ, ૧૯૬૭ દ્વારા કલમ ૫ (૩) નું પુનરુત્થાન બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) દ્વારા પાછલી અસરથી કોઈ યોગ્યતા વિના હતું. રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) માં અગાઉની બંધારણીય બેંચના ચુકાદા પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું કે તે માત્ર પૂર્વ પોસ્ટ ફેક્ટો કાયદા હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા સજા હતી જે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ પ્રતિબંધિત હતી અને તે સુનાવણીને અસર કરશે નહીં.આ અદાલતે જે કહ્યું તે એ હતું કે અપીલકર્તા બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) લાગુ કરીને ગુનાના સમયે જે પ્રક્રિયા અસ્તિત્વમાં હતી તેનાથી અલગ પ્રક્રિયા સામે વાંધો ઉઠાવી શકે નહીં.એ નોંધવું જોઈએ કે આ સંસદ દ્વારા સુધારવામાં આવતા કાયદા સાથે સંબંધિત ચુકાદો હતો અને અદાલત દ્વારા ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવતા કાયદાને નહીં.ઉપરોક્ત ચુકાદાનો સંબંધિત અંશ નીચે મુજબ છેઃ

"જ્યારે ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો તે સમયે અમલમાં હતી તે પ્રક્રિયાના પુનરુત્થાન સામે કાયદામાં કોઈ વાંધો હોઈ શકે નહીં.આ સુધારાની અસર

એ છે કે ૧૯૬૪ના અધિનિયમની શરૂઆત પહેલાં કલમ પની પેટા–કલમ (૩) લાગુ થશે અને ગુનાઓની સુનાવણીના સંબંધમાં હંમેશા લાગુ થઈ હોવાનું માનવામાં આવશે.જો આ જોગવાઈ દ્વારા નવો ગુનો બનાવવામાં આવ્યો હોય, તો પછી કલમ ૨૦ (૧) હેઠળ પ્રતિબંધ અમલમાં આવી શકે છે.પરંતુ આ કિસ્સામાં, પહેલેથી જ દર્શાવ્યા મુજબ, જે કરવામાં આવે છે તે સામાન્ય કલમ અધિનિયમની કલમ ૬ (૧) ની અસરને પુનરાવર્તિત કરવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગર્ગે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રક્રિયામાં ભારે સુધારો કરીને અને તેને પાછલી અસર આપીને, નવો ગુનો પાછલી અસરથી બનાવી શકાય છે.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૭ની કલમ ૫ (૩) માં જોગવાઈ મુજબ પુરાવાના ભારણને સ્થાનાંતરિત કરીને, એક નવો ગુનો બનાવવામાં આવે છે.આપણા માટે મોટા પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો બિનજરૂરી છે કે શું અમુક સંજોગોમાં પ્રક્રિયાને પાછલી અસર આપવી એ પાછલી અસરથી ગુનાની રચના સમાન હોઈ શકે છે.વર્તમાન કિસ્સામાં જૂની પ્રક્રિયાને પુનર્જીવિત કરવામાં આવે છે અને કોઈ નવી પ્રક્રિયાને પૂર્વલક્ષી અસર આપવામાં આવતી નથી.જે પ્રક્રિયાને અસર આપવામાં આવી છે તે એવી પ્રકૃતિની નથી કે જેના પરિણામે નવો ગુનો બને.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૧૦) સોની દેવરાજભાઈ બાબુભાઇ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, હકીકતો એ હતી કે ૧૩.૦૮.૧૯૮૬ પર, તેમાં અપીલકર્તાની પુત્રીનું મૃત્યુ થયું હતું.ત્યારબાદ, ૧૯૮૬ના સુધારા અધિનિયમ નંબર ૪૩ દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતામાં આઈપીસી ની કલમ ૩૦૪–બી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જે ૧૯ નવેમ્બર, ૧૯૮૬ના રોજ અમલમાં આવી હતી. આરોપી (તેમાં અપીલમાં પ્રતિવાદી) એ દલીલ કરી હતી કે તેના પર આઈ. પીસી ની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ આરોપ અથવા કેસ ચલાવી શકાતો નથી, કારણ કે ગુનાના સમયે આવી જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં નહોતી.તે ઘણા સમય પછી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.ટ્રાયલ કોર્ટે આ અરજી ફગાવી દીધી હતી.જો કે, ઉચ્ચ અદાલતે તેમાં આરોપી–પ્રતિવાદીની દલીલ સાથે સંમતિ દર્શાવી હતી અને જણાવ્યું હતું કે તેની સામે કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ કેસ ચલાવી શકાતો નથી કારણ કે તે ગુનો કર્યા પછી બનાવવામાં આવેલો નવો ગુનો હતો.સુપ્રીમ કોર્ટે હાઈકોર્ટના દ્રષ્ટિકોણને સમર્થન આપ્યું અને ફરિયાદી–અપીલકર્તાની દલીલને નકારી કાઢી હતી.

(૧૧) અજય અગ્રવાલ (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૯૨ [ધ સેબી એક્ટ] ની કલમ ૧૧બીની

જોગવાઈઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, જે ૧૯૯૫માં દાખલ કરવામાં આવી હતી, એવું માન્યું હતું કે આ જોગવાઈ પ્રક્રિયાગત પ્રકૃતિની છે અને તેને પાછલી અસરથી લાગુ કરી શકાય છે.એવો મત હતો કે પ્રક્રિયાની બાબતોને અસર કરતા કોઈપણ કાયદા માટે, તે જ બાકી તેમજ ભવિષ્યની તમામ કાર્યવાહીઓને લાગુ પડશે અને કોઈ પણ પ્રક્રિયાગત સુધારાને ગુનો બનાવતો ન કહી શકાય; અને, તે મુજબ, અપીલ ટ્રિબ્યુનલના દૃષ્ટિકોણથી અસંમત હતા, અને સેબીના અધ્યક્ષ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને સમર્થન આપ્યું હતું કે સેબીના અધિનિયમની કલમ ૧૧ બી ના પૂર્વવર્તી નિવેશને બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) દ્વારા અસર કરી શકાતી નથી. કોર્ટે ફરી એકવાર રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો.

૩૪. તેમ છતાં, શ્રી દાતાર, વિદ્વાન વકીલે એવો પ્રચાર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે બંધારણની કલમ ૨૦ સાથે સીમાંત નોંધ દોષિત ઠેરવવાના સંદર્ભમાં રક્ષણનો ઉલ્લેખ કરે છે અને તેથી, જે કંઈપણ દોષિત ઠેરવવા માટે સંબંધિત અથવા પૂર્વ–આવશ્યકતા હોઈ શકે છે તે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) દ્વારા આવરી લેવું જોઈએ.તપાસ, તપાસ અને ટ્રાયલ પૂર્વ–જરૂરી હોવાથી તે એક આવશ્યક ભાગ છે, જેના આધારે કોર્ટ આખરે ગુના માટે

દોષિત ઠેરવી શકે છે.આમ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો તપાસ, તપાસ અને સુનાવણી કોઈ પણ કારણોસર દૂષિત થાય છે, તો દોષિત ઠેરવવામાં આવી શકે નહીં.

૩૫. વિદ્વાન વકીલ શ્રી દાતારની રજૂઆત ખૂબ જ દૂરની વાત છે અને બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ને ખૂબ જ વ્યાપક અને ખુલ્લા અંતનો વિસ્તાર આપે છે, જે તેને માત્ર સીમાંત નોંધને કારણે પ્રક્રિયાગત પાસાઓ સુધી પણ વિસ્તરે છે.પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, પુનરાવર્તનની કિંમત પર પણ, એ નોંધવું જોઈએ કે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) માત્ર દોષિત ઠેરવવા અને સજા સુધી મર્યાદિત છે.તે કોઈ પણ પ્રક્રિયાગત ભાગનો ઉલ્લેખ કરતું નથી જે દોષિત ઠેરવવામાં અથવા નિર્દોષ જાહેર કરવામાં અને/અથવા સજામાં પરિણમી શકે.તદનુસાર, શ્રી દાતારની દલીલ સ્વીકારી શકાતી નથી.રાવ શિવ બહાદુર સિંહ (ઉપરોક્ત) ની બંધારણીય બેંચના ચુકાદામાં ૧૯૫૩ થી બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ને આવરી ન લેતા ગુના પછીની પ્રક્રિયામાં ફેરફાર એ સ્થાયી કાયદો છે.

૩૬. ઉપર નોંધાયેલા કારણોસર, તે સુરક્ષિત રીતે તારણ કાઢી શકાય છે કે બંધારણની કલમ ૨૦ (૧) ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એની માન્યતા અથવા અમાન્યતાને લાગુ પડતી નથી.

સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં ચુકાદાની પૂર્વલક્ષી અથવા સંભવિત અરજી (પ્રશ્ન નંબર ૩).

૩૭. સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં બંધારણીય ખંડપીઠે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ને આ આધાર પર ગેરબંધારણીય જાહેર કરી હતી કે તે સરકારી કર્મચારીઓના વર્ગીકરણને કારણે બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે, જેના પર ઉપરોક્ત જોગવાઈ લાગુ થવાની હતી.ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ની અયોગ્યતા કાયદાકીય અક્ષમતા અથવા અન્ય કોઈ બંધારણીય ઉલ્લંઘનના આધારે નથી.વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) કેસમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે એકલ નિર્દેશ નંબર ૪.૭ (૩) અમાન્ય છે અને તેને આ આધાર પર રદ કરવામાં આવ્યો હતો કે વહીવટી સૂચના દ્વારા કાયદા હેઠળ આપવામાં આવેલી સીબીઆઈ ની સત્તાઓમાં દખલ કરી શકાતી નથી.આ ઘોષણાને કારણે જ ૨૦૦૩માં ડીએસપીઇ અધિનિયમમાં કલમ ૬એ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૩૮. નિર્ણય માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે શું બંધારણીય અદાલત દ્વારા કોઈ પણ કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાથી પૂર્વલક્ષી અસર થશે કે સંભવિત રીતે લાગુ થશે.

૩૯. બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) માં વપરાયેલા 'રદબાતલ' શબ્દના અર્થઘટન

પર ઘણો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.આ જ શબ્દ 'રદબાતલ' નો ઉપયોગ બંધારણની કલમ ૧૩ (૧) માં પણ થાય છે.પક્ષકારો દ્વારા જે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેની ટૂંક સમયમાં ચર્ચા કરવામાં આવશે, તે વિવિધ બંધારણીય બેંચો અને સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ અને અન્ય નિયમિત બેંચો દ્વારા 'રદબાતલ' શબ્દના અર્થઘટન સાથે સંબંધિત છે.ઓક્સફર્ડ શબ્દકોશમાં, 'રદબાતલ' શબ્દનો અર્થ એ થાય છે કે કંઈક કાયદેસર રીતે માન્ય અથવા બંધનકર્તા નથી, જ્યારે વિશેષણ તરીકે ઉપયોગ થાય છે અને જ્યારે ક્રિયાપદ તરીકે ઉપયોગ થાય છે, ત્યારે તેનો અર્થ એ થાય છે કે કંઈક માન્ય અથવા કાયદેસર રીતે બંધનકર્તા નથી.

૪૦. બંધારણની કલમ ૧૩માં બે પેટા–કલમો (૧) અને (૨) છે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છેઃ

"૧૩(૧). આ બંધારણના પ્રારંભની તરત પહેલાં ભારતના પ્રદેશમાં અમલમાં રહેલા તમામ કાયદાઓ, જ્યાં સુધી તેઓ આ ભાગની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય ત્યાં સુધી, આવી અસંગતતાની હદ સુધી રદબાતલ રહેશે.

૧૩(૨). રાજ્ય એવો કોઈ કાયદો બનાવશે નહીં જે આ ભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોને છીનવી લે અથવા તેમાં ઘટાડો કરે અને આ ખંડના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદો,

ઉલ્લંઘનની હદ સુધી, રદબાતલ ગણાશે."

૪૧. કલમ ૧૩ (૧) હેઠળ બંધારણના પ્રારંભ પહેલા અસ્તિત્વમાં રહેલા તમામ કાયદાઓ, જ્યાં સુધી તે ભાગ–૩ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત છે, તે અસંગતતાની હદ સુધી રદબાતલ ગણાશે.વધુમાં, કલમ ૧૩ (૨) અનુસાર, રાજ્યને એવો કોઈ પણ કાયદો બનાવવા પર પ્રતિબંધ છે જે ભાગ–૩ દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોને છીનવી લે છે અથવા તેમાં ઘટાડો કરે છે અને વધુમાં આ ખંડના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદો ઉલ્લંઘનની હદ સુધી રદબાતલ ગણાશે.કલમ ૧૩ (૨) કોઈપણ કાયદો બનાવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે જેથી તે બંધારણના પ્રારંભ પછી બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ સાથે સંબંધિત હશે, જેમ કે વર્તમાન કેસ. વર્તમાન કેસમાં, કારણ કે એવું માનવામાં આવ્યું છે કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ બંધારણના ભાગ–૩ની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેથી તે રદબાતલ ગણાશે."રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ ૧૯૫૧થી શરૂ કરીને તાજેતરમાં સુધી આ અદાલતના સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તેને 'નોન ઇસ્ટ', 'વોઇડ અબ ઇનિશિયો', 'સ્ટિલ બોર્ન' અને 'અનએનફોર્સેબલ' જેવા વિવિધ નામો આપવામાં આવ્યા છે.

૪૨. આ તબક્કે આ મુદ્દા પર કેસ કાયદાનો સંક્ષિપ્ત સંદર્ભ જરૂરી

રહેશે.ઉલ્લેખનીય છે કે અગાઉની સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ અને બંધારણીય બેન્ચના ચુકાદાઓ બંધારણની કલમ ૧૩ (૧) સાથે સંબંધિત છે, જે બંધારણના પ્રારંભ સમયે પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓ સાથે સંબંધિત છે.બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) ને લગતા પછીના ચુકાદાઓ છે.જો કે, કલમ ૧૩ (૨) માં વપરાયેલા 'રદબાતલ' શબ્દનો અર્થઘટન કરતી વખતે કલમ ૧૩ (૧) પરના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવે છે.

(૧) કેશવન માધવ મેનન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં હકીકતો એ હતી કે અપીલકર્તા સામે ભારતીય પ્રેસ (કટોકટી સત્તાઓ) અધિનિયમ, ૧૯૩૧ [ટૂંકમાં, "૧૯૩૧ અધિનિયમ"] ની જોગવાઈઓ હેઠળ ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૫ (૧) હેઠળ જરૂરી સત્તા વિના બહાર પાડવામાં આવેલા પ્રકાશન માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી અને તે જ અધિનિયમની કલમ ૧૮ (૧) હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો બની ગયો હતો. આ કાર્યવાહી ૧૯૪૯માં જ શરૂ કરવામાં આવી હતી અને ૧૯૪૯ના કેસ નંબર ૧૧૦૨/પી તરીકે નોંધવામાં આવી હતી.ઉપરોક્ત કાર્યવાહીની પેન્ડન્સી દરમિયાન, ભારતનું બંધારણ ૨૬.૦૧.૧૯૫૦ પર અમલમાં આવ્યું હતું.તેમાં અપીલકર્તાએ વાંધો ઉઠાવ્યો હતો કે ૧૯૩૧ના કાયદાની જોગવાઈઓ બંધારણની કલમ ૧૩ (૧) સાથે વાંચી શકાય તેવી

કલમ ૧૯ (૧) (એ) ની સત્તાથી બહાર છે અને તેથી તે રદબાતલ અને નિષ્ક્રિય રહેશે, જેથી તેને નિર્દોષ જાહેર કરી શકાય.ઉચ્ચ અદાલતનો મત હતો કે બંધારણની શરૂઆતની તારીખે બાકી રહેલી કાર્યવાહીને અસર થશે નહીં, ભલે ૧૯૩૧નો કાયદો બંધારણના ભાગ III દ્વારા આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત હોય.જો કે, તે ૨૬.૦૧.૧૯૫૦ પછી જ બંધારણની કલમ ૧૩ (૧) હેઠળ રદબાતલ થઈ જશે.

(૨) આ અદાલતના સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ત્રણ અલગ–અલગ મંતવ્યોને જન્મ આપ્યોઃન્યાયમૂર્તિ સુધી રંજન દાસે બહુમતીનો ચુકાદો લખ્યો હતો, જેમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ કનિયા, ન્યાયમૂર્તિ એમ. પતંજલિ શાસ્ત્રી અને ન્યાયમૂર્તિ એન. ચંદ્રશેખર ઐયર સંમત થયા હતા; ન્યાયમૂર્તિ મેહર ચંદ મહાજને બહુમતીના અભિપ્રાય સાથે સંમત થઈને એક અલગ અભિપ્રાય લખ્યો હતો; ન્યાયમૂર્તિ ફઝલ અલીએ ન્યાયમૂર્તિ બી. કે. સાથે અસંમત ચુકાદો લખ્યો હતો. મુખર્જી તેની સાથે સંમત થાય છે.બહુમતી હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણ સાથે સંમત થઈ હતી.તે મુજબ તેમણે અરજી ફગાવી દીધી હતી.અહેવાલનો પરિચ્છેદ ૧૬ જેમાં કહેવત છે તે અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છેઃ

"૧૬. ઉપર પહેલેથી જ સમજાવ્યા મુજબ, કલમ ૧૩ (૧) તેની

કામગીરીમાં સંપૂર્ણપણે સંભવિત છે અને તેનો કોઈ પૂર્વલક્ષી અસર કરવાનો ઈરાદો ન હોવાથી તે લેખમાં આવી કોઈ બચત કલમ દાખલ કરવાની કોઈ જરૂર નહોતી.કલમ ૧૩ (૧) ની અસર કામચલાઉ કાયદાની સમાપ્તિ અથવા અનુગામી કાયદા દ્વારા કાયદાને રદ કરવાની અસરથી તદ્દન અલગ છે.પહેલેથી જ સમજાવ્યા મુજબ, કલમ ૧૩ (૧) માત્ર બંધારણની શરૂઆતની તારીખે અને તે પછી મૂળભૂત અધિકારોના ઉપયોગના સંદર્ભમાં તમામ અસંગત વર્તમાન કાયદાઓને બિનઅસરકારક અથવા નિરર્થક અને કોઈપણ કાનૂની બળ અથવા બંધનકર્તા અસરથી વંચિત રાખવાની અસર ધરાવે છે.તેની કોઈ પૂર્વલક્ષી અસર નથી અને તેથી, જો કોઈ પણ કાયદાની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને બંધારણની શરૂઆત પહેલાં કોઈ અધિનિયમ કરવામાં આવ્યો હોય, જે બંધારણ પછી, કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોના ઉપયોગના સંદર્ભમાં રદબાતલ થઈ જાય છે, તો અસંગત કાયદો દૂર કરવામાં આવતો નથી, કારણ કે, તે છે એમ કહેવું એ કાયદાને પૂર્વલક્ષી અસર આપવાનું હશે.બંધારણ અમલમાં આવ્યું તે પહેલાં કરવામાં આવેલા ગુના માટે કોઈ વ્યક્તિ સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં અને તેને સજા કરવામાં આવશે નહીં તેવો કોઈ મૂળભૂત અધિકાર નથી.જ્યાં સુધી ભૂતકાળના કાયદાઓની વાત છે, ત્યાં

સુધી કાયદો અસ્તિત્વમાં છે, તેમ છતાં તે મૂળભૂત અધિકારોની ભાવિ કવાયતના સંદર્ભમાં અસ્તિત્વમાં નથી."

જો કે, ન્યાયમૂર્તિ ફઝલ અલીનો મત હતો કે તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે કલમ ૧૩ (૧) માં કોઈ પૂર્વલક્ષી કામગીરી અને વ્યવહારો નહીં હોય જે ભૂતકાળ અને બંધ છે, અને જે અધિકારો પહેલેથી જ નિહિત છે તે બાકાત રહેશે.જો કે, બંધારણ ક્યારે અમલમાં આવ્યું તે અંગે હજુ નક્કી ન થયેલી અને કાર્યવાહી શરૂ ન થઈ હોય અથવા બંધારણના અમલીકરણ સમયે બાકી હોય અને હજુ સુધી અંતિમ ચુકાદા સુધી કાર્યવાહી ન થઈ હોય તેવી અયોગ્ય બાબતોના સંદર્ભમાં, આ પ્રશ્નનો જવાબ એ હશે કે બંધારણ દ્વારા જે કાયદાને સંપૂર્ણપણે બિનઅસરકારક જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તેને હવે લાગુ કરી શકાતો નથી.ચોક્કસપણે કહીએ તો, ફકરો નં. ઉલ્લેખિત એસ. સી. સી. ઓનલાઈનના અહેવાલનો ૬૩ ભાગ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

"તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે કલમ ૧૩ (૧) ની કોઈ પૂર્વલક્ષી કામગીરી રહેશે નહીં, અને જે વ્યવહારો ભૂતકાળ અને બંધ છે, અને જે અધિકારો પહેલેથી જ નિહિત છે, તે બાકાત રહેશે.પરંતુ બંધારણ ક્યારે અમલમાં આવ્યું તે અંગે હજુ નક્કી ન થયેલી બાબતોના સંદર્ભમાં, અને બંધારણના અમલીકરણ સમયે હજુ

સુધી કાર્યવાહી શરૂ થઈ નથી કે બાકી છે અને હજુ સુધી અંતિમ ચુકાદા સુધી કાર્યવાહી કરવામાં આવી નથી તે સંબંધમાં, ખૂબ જ ગંભીર પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે બંધારણ દ્વારા સંપૂર્ણપણે બિનઅસરકારક જાહેર કરાયેલ કાયદો હજુ સુધી લાગુ કરી શકાય છે કે કેમ."

(૩) બેહરામ ખુર્શીદ પેસિકાકા (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ એફ. એન. બલસારા [(૧૯૫૧) ૧–એસસીઆર–૬૮૨] ના કેસમાં કરવામાં આવેલી ઘોષણાની કાનૂની અસર પર વિચાર કરી રહી હતી, જેમાં બોમ્બે પ્રતિબંધ અધિનિયમ (૧૯૪૯નો અધિનિયમ ૨૫) ની કલમ ૧૩ની કલમ (બી) ના ભાગને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.બહુમતી અભિપ્રાય દ્વારા એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે આવી જોગવાઈને અમાન્ય અને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવાનો અર્થ એ થશે કે તે નિષ્ક્રિય અને બિનઅસરકારક છે અને તેથી અમલપાત્ર નથી.

(૪) એમ. પી. વી. સુંદરરામિયર એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચ વેચાણવેરાના કાયદાના ઉલ્લંઘન અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની માન્યતા સાથે કામ કરી રહી હતી.ફકરા ૪૧ માં, કાયદાના ગેરબંધારણીય હોવાના કારણે તે વિધાનસભાની

ક્ષમતામાં ન હોવાના કારણે અથવા તે બંને વચ્ચેના કેટલાક બંધારણીય પ્રતિબંધોનું ઉલ્લંઘન કરતા હોવાના કારણે કાયદા વચ્ચેના તફાવત સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે.સંબંધિત અર્ક અહીં નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૪૧. હવે, કાયદાની ગેરબંધારણીયતાની અસર અંગેના પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લેતા, એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે ગેરબંધારણીયતા ઊભી થઈ શકે છે કારણ કે કાયદો કોઈ બાબતના સંદર્ભમાં છે જે વિધાનસભાની ક્ષમતામાં નથી, અથવા કારણ કે તે બાબત પોતે તેની ક્ષમતામાં છે, તેની જોગવાઈઓ કેટલાક બંધારણીય પ્રતિબંધોને ઠેસ પહોંચાડે છે.સંઘીય બંધારણમાં જ્યાં કાયદાકીય સત્તાઓ વિવિધ સંસ્થાઓ વચ્ચે વહેંચવામાં આવે છે, ત્યાં કોઈ ચોક્કસ કાયદો ઘડવાની વિધાનસભાની ક્ષમતા તેના પર નિર્ભર હોવી જોઈએ કે તે કાયદાનો વિષય બંધારણ અધિનિયમ દ્વારા તે વિધાનસભાને સોંપવામાં આવ્યો છે કે કેમ.આમ, બંધારણની સૂચિ ૧, અનુસૂચિ VII માં પ્રવેશ પર રાજ્યનો કાયદો સંપૂર્ણપણે અસમર્થ અને રદબાતલ હશે.પરંતુ કાયદો તેની ક્ષમતામાં કોઈ વિષય પર હોઈ શકે છે, ઉદાહરણ તરીકે, સૂચિ II માં પ્રવેશ, પરંતુ તે પસાર કરવાના કાયદાના સ્વરૂપ પર બંધારણ દ્વારા લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધોનું ઉલ્લંઘન કરી શકે છે, ઉદાહરણ તરીકે, ભાગ

III માં ઘડવામાં આવેલી મર્યાદાઓ.અહીં પણ, તિરસ્કારની હદ સુધી કાયદો રદબાતલ થઈ જશે.આમ, કોઈ વિષય પરનો કાયદો જે વિધાનસભાની ક્ષમતાની અંદર ન હોય અને તેની ક્ષમતાની અંદરનો પરંતુ બંધારણીય મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતો કાયદો હોય, તે બંનેને કાયદાની અદાલતમાં સમાન ગણવામાં આવે છે; તે બંને અમલપાત્ર નથી.પરંતુ શું આનાથી એવું બને છે કે બંને કાયદાઓ સમાન ગુણવત્તા અને ચારિત્ર્યના છે, અને તમામ હેતુઓ માટે એક જ પાયા પર ઊભા છે?આ પ્રશ્ન અમેરિકન અદાલતોમાં સંખ્યાબંધ નિર્ણયોમાં વિચારણાનો વિષય રહ્યો છે, અને સત્તાનું પ્રાધાન્ય એ દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં છે કે જ્યારે કોઈ બાબત પરનો કાયદો જે વિધાનસભાની ક્ષમતામાં નથી, તે રદબાતલ છે, ત્યારે કોઈ વિષય પરનો કાયદો તેની ક્ષમતામાં છે પરંતુ બંધારણીય પ્રતિબંધોને પ્રતિકૂળ છે.આ તફાવત વર્તમાન ચર્ચા પર ભૌતિક અસર ધરાવે છે.જો કોઈ કાયદો એવા ક્ષેત્રમાં હોય જે વિધાનસભાના કાર્યક્ષેત્રમાં ન હોય, તો તે સંપૂર્ણપણે રદબાતલ છે અને ત્યારબાદ તે ક્ષેત્રને વિધાનસભાને સોંપવાથી તે કાયદાના હજુ જન્મેલા ભાગમાં જીવન શ્વાસ લેવાની અસર નહીં થાય અને આ વિષય પર નવો કાયદો જરૂરી રહેશે.પરંતુ જો કાયદો વિધાનસભાને સોંપવામાં આવેલી બાબતના સંદર્ભમાં હોય પરંતુ તેની જોગવાઈઓ બંધારણીય

પ્રતિબંધોની અવગણના કરે છે, જો કે તે પ્રતિબંધોને કારણે કાયદો અમલમાં મૂકી શકાતો નથી, જ્યારે એકવાર તે દૂર કરવામાં આવે, ત્યારે કાયદો ફરીથી કાયદો બનાવ્યા વિના અસરકારક બનશે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

તફાવત એ હતો કે જ્યાં કાયદો વિધાનસભાના અધિકારક્ષેત્રમાં નથી, તે સંપૂર્ણપણે રદબાતલ છે.પરંતુ જ્યાં કોઈ કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે છે, તો તે બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) મુજબ અમલપાત્ર નહીં હોય અને તે હદ સુધી રદબાતલ હશે.

(૫) દીપ ચંદ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પડકાર ઉત્તર પ્રદેશ પરિવહન સેવા (વિકાસ) અધિનિયમ, ૧૯૫૫ની માન્યતાના સંદર્ભમાં હતો.બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) ની ગુણવત્તાની ચર્ચા કર્યા પછી બંધારણીય ખંડપીઠે દ્રઢ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે કલમનું સાદું વાંચન, કોઈ પણ વાજબી શંકા વિના, સૂચવે છે કે પ્રતિબંધ એ બાબતના મૂળ સુધી જાય છે અને કાયદો બનાવવાની રાજ્યની સત્તાને મર્યાદિત કરે છે; પ્રતિબંધ હોવા છતાં બનાવવામાં આવેલ કાયદો એ એક જન્મજાત કાયદો છે. સંબંધિત સાર જે ફકરા ૧૩ (એઆઇઆર સંદર્ભમાંથી) નો ભાગ છે, તે અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૧૩. ...તેથી, વિધાનસભાને કલમ–૧૩માં સમાવિષ્ટ હુકમનો અનાદર કરીને કોઈ કાયદો બનાવવાની સત્તા નથી.કલમ ૧૩ (૧) બંધારણની શરૂઆત પહેલાં ભારતના પ્રદેશમાં અમલમાં રહેલા કાયદાઓ સાથે સંબંધિત છે અને જ્યાં સુધી તે ભાગ ૩ ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય ત્યાં સુધી આવા કાયદાઓ, આવી અસંગતતાની હદ સુધી રદબાતલ રહેશે.તેથી આ ખંડ બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓની માન્યતાને માન્યતા આપે છે અને માત્ર એ જ જાહેર કરે છે કે ઉપરોક્ત કાયદાઓ ભાગ III સાથે તેમની અસંગતતાની હદ સુધી રદબાતલ થશે; જ્યારે કે તે લેખનો ખંડ (૨) ભાગ III દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોને છીનવી લેવા અથવા સંક્ષિપ્ત કરવા માટે કાયદા બનાવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે અને જાહેર કરે છે કે આ ખંડના ઉલ્લંઘનમાં બનાવેલા કાયદાઓ ઉલ્લંઘનની હદ સુધી રદબાતલ રહેશે.બે કલમો વચ્ચે સ્પષ્ટ તફાવત છે.કલમ (૧) હેઠળ, બંધારણ પૂર્વેનો કાયદો ભાગ ૩ની જોગવાઈઓ સાથે તેની અસંગતતાની હદ સિવાય અસ્તિત્વ ધરાવે છે; જ્યારે કે, બંધારણ પછીનો કોઈ કાયદો ભાગ ૩ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો બનાવી શકાતો નથી, અને તેથી તે હદ સુધી કાયદો, બનાવવામાં આવ્યો

હોવા છતાં, તેની શરૂઆતથી જ રદબાતલ છે.જો આ સ્પષ્ટ તફાવતને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે, તો ઊભા થયેલા મોટાભાગના વાદળો દૂર થઈ જાય છે.જ્યારે કલમ–૧૩ની કલમ (૨) સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ શબ્દોમાં કહે છે કે કોઈ પણ રાજ્ય એવો કોઈ કાયદો બનાવશે નહીં જે ભાગ–૩ દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોને છીનવી લે અથવા ઘટાડે, ત્યારે તે રાજ્યને એવી દલીલ કરવામાં મદદ કરશે નહીં કે આ કલમમાં કાયદો ઘડવાની સત્તામાં કાપ મૂકવાનો સમાવેશ થતો નથી અથવા તે માત્ર ચેક લાદે છે પરંતુ પ્રતિબંધ લાદતો નથી.અમુક કાયદાઓ બનાવતા રાજ્ય સામેના બંધારણીય પ્રતિબંધને સામ્યતા દ્વારા અથવા અન્ય બંધારણની જોગવાઈઓ પરના નિર્ણયોમાંથી પ્રેરણા લઈને ઘટાડી શકાતો નથી; ન તો આપણે એ દલીલની પ્રશંસા કરી શકીએ કે કલમ–૧૩ (૨) ની બીજી પંક્તિમાં "કોઈપણ કાયદો" શબ્દો આવા પ્રતિબંધના દાંતમાં બનાવેલા કાયદાના અસ્તિત્વને રજૂ કરે છે.એવું કહેવામાં આવે છે કે કાયદો ત્યારે જ અસ્તિત્વમાં આવી શકે છે જ્યારે તે બનાવવામાં આવે અને તેથી તે ખંડના ઉલ્લંઘનમાં બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદો ધારે છે કે બનાવવામાં

આવેલ કાયદો રદબાતલ નથી.આ દલીલ સૂક્ષ્મ હોઈ શકે છે પરંતુ યોગ્ય નથી.તે કલમમાં "કોઈપણ કાયદો" શબ્દોનો અર્થ પ્રતિબંધ હોવા છતાં, ફક્ત પસાર કરાયેલ અથવા વાસ્તવિક રીતે બનાવવામાં આવેલ કાયદો હોઈ શકે છે.આવા ઉલ્લંઘનનું પરિણામ તે કલમમાં જણાવવામાં આવ્યું છે.કલમનું સાદું વાંચન, કોઈપણ વાજબી શંકા વિના, સૂચવે છે કે પ્રતિબંધ એ બાબતના મૂળ સુધી જાય છે અને કાયદો બનાવવાની રાજ્યની સત્તાને મર્યાદિત કરે છે; પ્રતિબંધ હોવા છતાં બનાવવામાં આવેલો કાયદો એ જન્મથી જ કાયદો છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૬) મહેન્દ્ર લાલ જૈની (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, ફરીથી યુ. પી. જમીન કાર્યકાળ (હસ્તાંતરણનું નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૫૨ની માન્યતા અને વન અધિનિયમ, ૧૯૫૭માં ૧૯૫૬ના સુધારાને લગતી બંધારણીય બેન્ચને કલમ ૧૩ (૧) અને ૧૩ (૨) વચ્ચેના તફાવતનું વિશ્લેષણ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો.ફકરો નં.. અહેવાલના ૨૩ અને ૨૪માં સંબંધિત ચર્ચા છે.ફકરા નંબર ૨૩ માં, એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે એક કેસમાં શૂન્યાવકાશ વચ્ચેનો તફાવત એ

સંજોગોમાં ઊભો થાય છે કે તે પૂર્વ–બંધારણીય કાયદો હતો અને બીજો બંધારણીય કાયદો પછીનો છે.જો કે, રદબાતલ શબ્દનો અર્થ બંને પેટા–કલમોમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે, જે સ્પષ્ટપણે કાયદાને બિનઅસરકારક અને નિરર્થક બનાવે છે, જે બંને કિસ્સાઓમાં કોઈપણ કાનૂની બળ અથવા બંધનકર્તા અસરથી મુક્ત છે.આગળ ફકરા નં. અહેવાલના ૨૪ માં, બેન્ચ પૂર્વ–બંધારણીય કાયદાના સંદર્ભમાં બંધારણમાં સુધારાની અસર સાથે વ્યવહાર કરવા આગળ વધે છે, જેમાં એવું માનવામાં આવે છે કે અસંગતતા દૂર કરવાથી ગ્રહણના સિદ્ધાંતના આધારે આવા કાયદાઓનું પુનરુત્થાન થશે કારણ કે પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓ હજુ જન્મ્યા ન હતા.જો કે, બંધારણીય પછીના કાયદાના કિસ્સામાં, તે હજુ પણ જન્મશે, અને ગ્રહણનો સિદ્ધાંત બંધારણીય પછીના કાયદાઓને લાગુ પડશે નહીં.વર્તમાન કેસમાં ગ્રહણનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી, કારણ કે ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ ને ગેરબંધારણીય ગણાવીને રદ કરવામાં આવી છે.ગેરબંધારણીયતામાં પરિણમી રહેલી ગેરકાયદેસરતાને દૂર કરીને આ જોગવાઈને ફરીથી કાયદેસર બનાવવાનો કોઈ

પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી. ઉપરોક્ત અહેવાલમાંથી અમે ફકરા નંબર ૨૩ અને ૨૪ લાભદાયક રીતે નીચે મુજબ પુનઃપ્રસ્તુત કરીએ છીએ છેઃ

"૨૩. જોકે પ્રતિવાદીઓ વતી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ કલમ–૧૩ (૨) ની સરખામણીમાં કલમ–૧૩ (૧) માં 'રદબાતલ' શબ્દને અલગ અર્થ આપશે.અમને એવું નથી લાગતું.કલમ–૧૩ (૧) માં "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ કેશવ માધવ મેનનના કેસમાં અને ફરીથી બેહરામ ખુર્શીદ પેસિકાકાના કેસમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો. પછીના કિસ્સામાં, મહાજન, સી. જે. એ ધ્યાન દોર્યું હતું કે કેશવ માધવ મેનનના કેસમાં બહુમતી (૩) એ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે કલમ–૧૩ (૧) માં "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ એ નથી કે કાયદો રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેને કાયદાકીય પુસ્તકમાંથી નાબૂદ કરવામાં આવ્યો હતો; ન તો તેનો અર્થ એ હતો કે ઉપરોક્ત કાયદો શરૂઆતથી રદબાતલ હતો.આ, અમારા મતે જો આપણે આદર સાથે કહી શકીએ, તો કલમ–૧૩ (૧) ની ભાષામાંથી સ્પષ્ટ રીતે અનુસરે છે, જે ધારે છે કે મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગતતાની હદ સિવાય હાલના કાયદા સારા છે.આ

ઉપરાંત કલમ–૧૩ (૧) સાથે અસંગતતાને કારણે હાલનો કાયદો શરૂઆતમાં જ રદબાતલ થવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ન હોઈ શકે, કારણ કે તે જ્યારે ઘડવામાં આવ્યો હતો તે સમયે સક્ષમ વિધાનસભાઓ દ્વારા તેને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.તેથી, એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે વર્તમાન કાયદાઓના સંદર્ભમાં કલમ–૧૩ (૧) ની અસર જ્યાં સુધી તે ગેરબંધારણીય છે ત્યાં સુધી તે માત્ર એટલું જ હતું કે તે તેમને રદ કરી દે છે, અને તેમને "બિનઅસરકારક અને નિરર્થક અને કોઈપણ કાનૂની બળ અથવા બંધનકર્તા અસરથી વંચિત" બનાવે છે.તમામ વ્યવહારુ હેતુઓ માટે "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ કલમ–૧૩ (૨) ની જેમ કલમ–૧૩ (૧) માં સમાન છે, એટલે કે, જે કાયદાઓ રદબાતલ હતા તે બિનઅસરકારક અને નિરર્થક હતા અને કોઈપણ કાનૂની બળ અથવા બંધનકર્તા અસરથી વંચિત હતા.પરંતુ કલમ–૧૩ (૧) લાગુ થવાના કારણે બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓ તેમની શરૂઆતથી જ રદબાતલ થઈ શક્યા ન હતા. કલમ–૧૩ (૨) માં "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ પણ એ જ છે કે કાયદાઓ બિનઅસરકારક અને નિરર્થક છે અને જો તેઓ કલમ–૧૩ (૨) નું ઉલ્લંઘન કરે તો બંધનકર્તા

અસર પર કોઈ કાનૂની બળથી વંચિત છે.પરંતુ આ બાબતમાં બંધારણ પૂર્વેના અને બંધારણ પછીના કાયદાઓ વચ્ચે એક મહત્વપૂર્ણ તફાવત છે.બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓની શૂન્યતા છે.શરૂઆતથી નહીં.જ્યારે બંધારણ અમલમાં આવ્યું ત્યારે આવી શૂન્યતા ઊભી થઈ; અને તેથી, તેઓ અસ્તિત્વમાં હતા અને થોડા સમય માટે અને ચોક્કસ હેતુઓ માટે કાર્યરત હતા; બંધારણ પછીના કાયદાઓની શૂન્યતા તેમની શરૂઆતથી જ છે અને તેથી તેઓ કોઈ પણ હેતુ માટે અસ્તિત્વમાં રહી શકતા નથી.એક કેસમાં શૂન્યતા અને બીજામાં શૂન્યતા વચ્ચેનો આ તફાવત એ સંજોગોમાં ઉદભવે છે કે એક બંધારણ પૂર્વેનો કાયદો છે અને બીજો બંધારણ પછીનો કાયદો છે; પરંતુ શૂન્ય શબ્દનો અર્થ બંને કિસ્સાઓમાં સમાન છે, એટલે કે, કાયદો બિનઅસરકારક અને નિરર્થક છે અને કોઈપણ કાનૂની બળ અથવા બંધનકર્તા અસરથી વંચિત છે.

૨૪. પછી પ્રશ્ન એ આવે છે કે બંધારણના સુધારાની બે પ્રકારના કેસોમાં શું અસર થાય છે.જ્યાં સુધી બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓની વાત છે ત્યાં સુધી વિસંગતતાને દૂર કરતા બંધારણના સુધારાને પરિણામે ગ્રહણના સિદ્ધાંતના

આધારે આવા કાયદાઓનું પુનરુત્થાન થશે, જેમ કે ભીકાજી નારાયણના કેસ (૧) માં અગાઉથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓ હજુ જન્મ્યા ન હતા અને હજુ પણ અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, અગાઉથી અસ્તિત્વમાં રહેલી બાબતોને સંચાલિત કરવાની અસંગતતાને કારણે ગ્રહણ થયું હતું.પરંતુ બંધારણ પછીના કાયદાના કિસ્સામાં, તેઓ હજુ પણ ઉલ્લંઘનની હદ સુધી જન્મે છે.અને આ જ તફાવત છે જે બંધારણ પછીના કાયદાઓમાં ગ્રહણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવાની અશક્યતામાં પરિણમે છે, કારણ કે એવું કંઈપણ પુનર્જીવિત કરી શકાતું નથી જેનું ક્યારેય કોઈ માન્ય અસ્તિત્વ ન હતું.તેથી અમારો અભિપ્રાય છે કે કલમ–૧૩ (૧) અને કલમ–૧૩ (૨) બંનેમાં "રદબાતલ" શબ્દનો અર્થ સમાન છે, અને એક કિસ્સામાં ગ્રહણના સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ અને અન્ય કિસ્સામાં નહીં, તે કલમ–૧૩ના બે ભાગોમાં "રદબાતલ" શબ્દને અલગ અર્થ આપવા પર આધાર રાખતો નથી; તે કલમ–૧૩(૧) અને કલમ–૧૩(૨) વચ્ચેના અંતર્ગત તફાવતમાંથી ઉદભવે છે, જે એ હકીકત પરથી ઉદભવે છે કે એક બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે, અને બીજો બંધારણ પછીના

કાયદાઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે, પરિણામે એક કિસ્સામાં કાયદાઓ હજુ પણ અસ્તિત્વમાં નથી. જન્મથી ગ્રહણનો સિદ્ધાંત લાગુ થશે જ્યારે અન્ય કિસ્સામાં નિયમો હજુ પણ જન્મ્યા છે–ગ્રહણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવા માટે કોઈ અવકાશ રહેશે નહીં.બે કલમો એક જ કલમનો ભાગ હોવા છતાં, તેમાં ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષામાં તેમજ તેમની સામગ્રી અને અવકાશમાં પણ મહત્વપૂર્ણ તફાવત છે.પ્રથમ કલમ દ્વારા બંધારણ અમુક કાર્યકારી કાયદાઓના અસ્તિત્વને માન્યતા આપે છે અને મૂળભૂત અધિકારો સાથે તેમની અસંગતતાની હદ સુધી તેમને રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવે છે.જો આવી કોઈ ઘોષણા ન કરવામાં આવી હોત, તો આ કાયદાઓ ચાલુ રહ્યા હોત.તેથી, બંધારણ પૂર્વેના કાયદાના કિસ્સામાં બંધારણમાં જે સુધારો કરવામાં આવે છે તે આ ઘોષણા દ્વારા તેના પર પડેલો પડછાયો દૂર કરવાનો છે.આમ કાયદો પુનર્જીવિત થાય છે.જો કે, બંધારણ પછીના કાયદાઓને લાગુ પડતા બીજા ખંડના કિસ્સામાં, બંધારણ તેમના અસ્તિત્વને માન્યતા આપતું નથી, કારણ કે તેમને બનાવવાના પ્રતિબંધની અવગણના કરવામાં આવી છે.આવી અવગણનાથી ઘડવામાં આવેલ

કાયદો રદબાતલ બને છે.તેમના કિસ્સામાં બંધારણના સુધારા દ્વારા કોઈ પુનરુત્થાન થઈ શકતું નથી, એમ. ઓ. જોકે કાયદો બનાવવાના પ્રતિબંધને દૂર કરવામાં આવે છે, જ્યાં સુધી સુધારા પછીના સમયગાળાની વાત છે.બંધારણ પછીના કાયદાઓના કિસ્સામાં, એવા કાયદાઓ વચ્ચે તફાવત કરવો ભાગ્યે જ યોગ્ય રહેશે જે સંપૂર્ણપણે રદબાતલ છે–ઉદાહરણ તરીકે, જે કલમ–૩૧નું ઉલ્લંઘન કરે છે અને જે નોંધપાત્ર રીતે રદબાતલ છે પરંતુ અંશતઃ માન્ય છે, ઉદાહરણ તરીકે, કલમ–૧૯નું ઉલ્લંઘન કરતા કાયદાઓ.સૈદ્ધાંતિક રીતે, પછીની શ્રેણી હેઠળ આવતા કાયદાઓ બિન–નાગરિકો માટે માન્ય હોઈ શકે છે; પરંતુ તે સંપૂર્ણપણે અવાસ્તવિક વિચારણા છે અને આપણને એવું લાગે છે કે કાલ્પનિક અને પાંડિત્યપૂર્ણ વિચારણાઓના આધારે ઉપરોક્ત કાયદાઓનું રાષ્ટ્રીય સ્તરે આંશિક માન્ય અસ્તિત્વ તેમના પર ગ્રહણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવાને યોગ્ય ઠેરવી શકતું નથી.બંધારણ પછીના તમામ કાયદાઓ કે જે કલમ–૧૩ (૨) ના પ્રથમ ભાગમાં સમાવિષ્ટ ફરજિયાત હુકમનું ઉલ્લંઘન કરે છે તે રદબાતલ છે, જેમ કે કાયદાકીય ક્ષમતા વિના પસાર કરાયેલા કાયદાઓ

રદબાતલ છે, અને ગ્રહણનો સિદ્ધાંત તેમને લાગુ પડતો નથી.તેથી અમારો અભિપ્રાય છે કે ગ્રહણના સિદ્ધાંતના આધારે બંધારણ (ચોથો સુધારો) અધિનિયમ આ કિસ્સામાં સ્થાનાંતરણ અધિનિયમ પર લાગુ કરી શકાતો નથી, તેથી તે અનુસરે છે કે સ્થાનાંતરણ અધિનિયમ ગેરબંધારણીય છે કારણ કે તે કલમ–૩૧ (૨) નું પાલન કરતું નથી, કારણ કે તે પસાર થયું તે સમયે હતું.તેથી તેને રદ કરવો પડશે, અને તે મુજબ અરજદારને તેની તરફેણમાં ઘોષણા આપવામાં આવશે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

(૬) મણિપુર રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, તાજેતરમાં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ મણિપુર હાઈકોર્ટના ચુકાદા સામે અપીલ પર સુનાવણી કરી રહી હતી, જેણે મણિપુર સંસદીય સચિવ (નિમણૂક, પગાર અને ભથ્થાં અને વિવિધ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૨૦૧૨ (૨૦૧૨નો મણિપુર અધિનિયમ નંબર ૧૦) તેમજ નિરસન અધિનિયમ, ૨૦૧૮ને પણ ગેરબંધારણીય જાહેર કર્યો હતો.ન્યાયમૂર્તિ એલ. નાગેશ્વર રાવે બેન્ચ વતી બોલતા અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યાં કોઈ કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે છે, એવું લાગે છે કે તે ક્યારેય નહોતું અને કોઈપણ

કાયદાને કોઈપણ કારણોસર ગેરબંધારણીય ઠેરવવામાં આવે છે, પછી ભલે તે કાયદાકીય ક્ષમતાના અભાવને કારણે હોય અથવા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન હોય, તે શરૂઆતથી જ રદબાતલ ગણાશે.ઉપરોક્ત ચુકાદાનો ફકરો નં..૨૨ અને ૨૩ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છેઃ

"૨૨. જ્યાં કોઈ કાયદાને ગેરબંધારણીય ઠેરવવામાં આવે છે, ત્યારે એવું લાગે છે કે તે ક્યારેય નહોતું.તેના હેઠળ અધિકારોનું નિર્માણ કરી શકાતું નથી; જે કરારો તેમના વિચારણા માટે તેના પર આધાર રાખે છે તે રદબાતલ છે; તે કોઈ પણ વ્યક્તિ માટે રક્ષણની રચના કરતું નથી જેણે તેના હેઠળ કામ કર્યું હોય અને નિર્ણય લેવામાં આવ્યો તે પહેલાં તેની આજ્ઞાપાલન કરવાનો ઇનકાર કરવા બદલ કોઈને સજા કરી શકાતી નથી.ફીલ્ડ, જે. નોર્ટન વિરુદ્ધ શેલ્બી કાઉન્ટીમાં, અવલોકન કર્યું હતું કે "ગેરબંધારણીય અધિનિયમ કાયદો નથી, તે કોઈ અધિકારો પ્રદાન કરતું નથી, તે કોઈ ફરજો લાદતું નથી, તે કોઈ રક્ષણ પૂરું પાડતું નથી, તે કોઈ કાર્યાલયનું સર્જન કરતું નથી; તે કાનૂની ચિંતનમાં, નિષ્ક્રિય છે, જાણે કે તે ક્યારેય પસાર કરવામાં આવ્યું ન હોય".

૨૩. ગેરબંધારણીય કાયદો, પછી ભલે તે કાયદાકીય ક્ષમતાના

અભાવને કારણે હોય અથવા ભારતના બંધારણના ભાગ III હેઠળ બાંયધરીકૃત મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન હોય, તે શરૂઆતથી જ રદબાતલ છે.બેહરામ ખુર્શીદ પેસિકાકા વિરુદ્ધ બોમ્બે રાજ્ય કેસમાં, આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે રાજ્યની કાયદો બનાવવાની સત્તા લેખિત મૂળભૂત કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત છે અને મૂળભૂત કાયદાનો અમલ અને વિરોધ કરતો કોઈપણ કાયદો કાયદાકીય સત્તાથી વધુ છે અને આમ, તે રદબાતલ છે.કાયદાકીય સત્તાના અભાવને કારણે લાવવામાં આવેલી ગેરબંધારણીયતાની ઘોષણા તેમજ મૂળભૂત અધિકારોના ઘટાડાને કારણે લાવવામાં આવેલી ગેરબંધારણીયતાની ઘોષણા સત્તાના મૂળમાં જ જાય છે, જે કાયદાને તેની શરૂઆતમાં જ રદબાતલ બનાવે છે.દીપ ચંદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય કેસમાં આ અદાલતે નીચેની દરખાસ્તોનો સારાંશ આપ્યો હતોઃ

"(એ)બંધારણ વિધાનસભાને વિષયવાર કાયદા બનાવવાની સત્તા હકારાત્મક રીતે પ્રદાન કરે છે કે નકારાત્મક રીતે તેને કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, તે કાયદાકીય સત્તાના અભાવના માત્ર બે

પાસાંઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે;

(બી) બંધારણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બંધારણની અન્ય જોગવાઈઓને આધિન સાતમી અનુસૂચિની સૂચિમાં નોંધાયેલા દસ્તાવેજોના સંબંધમાં કાયદા બનાવવાની વિધાનસભાની સત્તા બનાવે છે અને તે રીતે બંધારણના ભાગ ૩માં નિર્ધારિત મર્યાદાઓ દ્વારા ઉક્ત સત્તાને સીમિત કરે છે અથવા ઘટાડે છે.

(સી) પરિસરમાંથી તે અનુસરે છે કે અપમાનમાં અથવા તે સત્તાથી વધુ કરવામાં આવેલો કાયદો શરૂઆતમાં જ રદબાતલ ગણાશે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

અગાઉની ઘોષણાઓ દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાની ચર્ચા કર્યા પછી, સિદ્ધાંતો ફકરા નં. ૨૮ એવું જણાવવું કે કાયદાની અદાલત દ્વારા ગેરબંધારણીય જાહેર કરાયેલ કાયદો હજુ પણ જન્મશે અને તમામ હેતુઓ માટે બિન–અસ્તિત્વ ધરાવતો હશે.અહેવાલનો ફકરો ૨૮ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છેઃ

"૨૮. ઉપર સૂચવ્યા મુજબ, આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદા પરથી જે સિદ્ધાંતો તારવી શકાય છે તે છેઃ

૧. જે કાયદો સક્ષમ વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવે છે તે ત્યાં

સુધી માન્ય છે જ્યાં સુધી તેને કાયદાની અદાલત દ્વારા ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં ન આવે.

૨. કાયદાની અદાલત દ્વારા કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કર્યા પછી, તે તમામ હેતુઓ માટે બિનજરૂરી છે.

૩. કાયદાની ઘોષણામાં, સંભવિત ઓવરરુલિંગના સિદ્ધાંતને આ અદાલત દ્વારા અગાઉના નિર્ણયોને રદબાતલ અથવા ગેરબંધારણીય ગણાતા કાયદા હેઠળ ભૂતકાળના વ્યવહારોને બચાવવા માટે લાગુ કરી શકાય છે.

૪. કાયદાને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવા છતાં આ અદાલત બંધારણની કલમ ૧૪૨ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને રાહત આપી શકે છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે) "

૪૩. ઉપરોક્ત ચર્ચા પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે એકવાર કોઈ કાયદો ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે, તો તેને બંધારણની કલમ ૧૩ (૨) અને બંધારણના ભાગ–૩નું ઉલ્લંઘન કરતો હોવાથી તેને અધિકૃત ઘોષણાઓ દ્વારા તેના અર્થઘટનને ધ્યાનમાં રાખીને શરૂઆતથી જ રદબાતલ, હજુ જન્મેલ, અમલપાત્ર અને અમાન્ય ગણવામાં આવશે. આમ, સુબ્રમણ્યમ સ્વામી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા

કરવામાં આવેલી ઘોષણામાં પૂર્વલક્ષી કામગીરી હશે.ડીએસપીઇ અધિનિયમની કલમ ૬એ તેના દાખલ થવાની તારીખ એટલે કે ૧૧.૦૯.૨૦૦૩ થી અમલમાં નથી.

૪૪. આ અદાલતે અન્ય મુદ્દાઓ અને દલીલો પર ધ્યાન આપ્યું નથી જે સંદર્ભ આ ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં સૂચવ્યા મુજબ, આદેશને અનુરૂપ નથી.

૪૫. તદનુસાર, આ બાબતો યોગ્ય બેન્ચ સમક્ષ સુનાવણી માટે અને ગુણદોષના આધારે નિર્ણય લેવા માટે મૂકી શકાય છે.

બાબતોને યોગ્ય બેન્ચ સમક્ષ મૂકવામાં આવે.

હેડનોટ્સ તૈયાર કરનાર:

બિભૂતિ ભૂષણ બોઝ

સહાયક: શુભાંશુ દાસ, એલસીઆરએ

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used

for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.